

*Terv és kísérlet a katonatartás
feudális rendszerének átalakítására
(Az 1840. évi országos választmány
működése)*

A Habsburg-birodalom állandó hadseregének a XVIII. század első felében történt létrehozása és kiépítése óta a panasz is állandósult Magyarországon a katonatartásnak az élmezés és az elszállásolás terheit a jobbágyságra hárító rendszere, meg a vele kapcsolatos visszaélések és sérelmek miatt. A magyar uralkodó osztály valamilyen formában szinte minden országgyűlésen szóba hozta az ügyet, természetesen olyan beállításban, mintha az adórendszerrel együtt ez az — egyébként valóban súlyos és középkori állapotokat idéző — kötelezettség lett volna a paraszt-ság kizsákmányolásának legfőbb módja és forrása. Közhely, ám tény, hogy amíg a központi hatalom a földesúri kizsákmányolás mértékének korlátozásával igyekezett a jobbágyságot az állami terhek elviselésére képesebbé tenni, addig a magyarországi rendek az állami kötelezettségek körének szűkítésével és mennyiségi csökkentésével kísérelték meg a földesúri kizsákmányolás lehetőségét minél szélesebbre tárni. A felek mindegyike *a másikkal szemben, a másik* rovására öltötte magára a jobbágyvédő szerepét, de a XVIII. század végéig csak a központi hatalom ilyen irányú törekvései vezettek eredményre.

Az állami terhek egész rendszerének felülvizsgálati igénye az 1790/91. évi országgyűlésen olyan határozottsággal merült fel, hogy a rendek egy adóügyi rendszeres bizottság kiküldésére törvényjavaslatot is dolgoztak ki. Az uralkodó — több más bizottság kiküldésével együtt — e tervezetet is törvényerőre emelte, de azzal a kikötéssel, hogy a bizottság a katonai rendtartás ügyét és a vele kapcsolatos tárgyakat csak azon elv alapján tárgyalja, amely szerint se a kincstár „biztossága”, se a közigazgatás ne szenvedjen kárt. Ezt az elvet mind a szóban forgó, mind pedig az 1825. évi diétáról az előbbi munkálatának véleményezésére kiküldött országos deputáció tiszteletben tartotta: megtartandónak javasolta a katonaélelmezés azon rendszerét, amelyben a jobbágylakosságnak kellett a hozzá beszállásolt katona eltartásáról gondoskodnia, éspedig oly élelemár fejében, amelyet még a XVIII. század közepén kiadott regulamentum rögzített.¹

Más aspektusból került szőnyegre a kérdés az 1832/36. évi országgyűlésen. Az immár politikai irányzattá izmosodó liberalizmus képviselőinek a jobbágytel-

ket művelő nemesek megadóztatásával ekkor sikerült az első kis rést nyitni a nemesi adómentesség zárt rendszerén. A vonatkozó törvényjavaslat vitájának eredményeképpen az alsótábla 1835 októberében olyan többségi döntést hozott, amelynek folytán a törvénytervezet 6. §-a kimondta, hogy egyrészt „*az átutazó katonaságnak táplálásához*”, „melyet a királyi Kincstár mindenkor folyó áron megtéríteni köteles”, a jobbágytelkes nemesek is „oly móddal, mint a többi jobbágyok, járulni fognak”, másrészt „*a bennfekvő katonaságnak az adózó nép által való tápláltatása jövendőre nézve egészen megszüntetik*”. A főrendek először csupán annyit kívántak törvénybe foglaltatni, hogy a katonaélelmezés kötelessége „*a nemes jobbágyokat is aként illeti, mint a nem nemeseket*”; mivel azonban időközben számos megye a jobbágytelkes nemesek megadóztatását tárgyaló törvény *egészének* elfogadását az *eredeti* javaslat megtartásához kötötte, 1835 novemberének végén a mágnások is hozzájárultak, hogy a király elé küldendő törvényjavaslatban bennmaradjon a katonaélelmezés eltörlése is.

Az ilyen szövegezésben előterjesztett javaslatra 1836 áprilisában az uralkodó — a kérdést mind az érintett birodalmi, mind a magyar főhatóságok álláspontjának kikérése után — azt a választ adta, hogy a vonatkozó törvényt elfogadja, *elvben* a 6. §-t sem ellenzi ugyan, mégis — utalva az 1791-i és az 1825-i országos választmányoknak az adott rendszer fenntartását ajánló véleményére — a tárgyat minden gyakorlati lépés előtt sokoldalú megfontolást igénylőnek tekinti; ez utóbbi előkészítése érdekében olyan országos küldöttség diétai kinevezését javasolja, amely a kormány által erre megbízandó katona-tagok közreműködésével e tárgyban a következő országgyűlésen megvitandó tervet dolgozzon ki; egyébként gondoskodását ígérte arra nézve, hogy addig is minden terheltetés elháruljon az adózó népről; hozzájárul ahhoz, hogy a jövőben jobbágytelki haszonvételt vásároló nemesek ugyancsak viseljék az élelmezés terhét, nem ellenzi viszont, hogy e teher alól azok a nemesek, akik már most jobbágytelken gazdálkodnak, továbbra is mentesüljenek.²

Miután a rendek 38:18 arányban a királyi választ és vele együtt az országos választmány kiküldésének eszméjét is elfogadták,³ és a főrendek sem támasztottak kifogást ellene, az uralkodói leiratnak megfelelően vált törvénné a jobbágytelkes nemesek adóztatásáról intézkedő 1836: XI. tc. 6. §-a.

Ennek értelmében országos küldöttséget neveztek ki, amelynek, „*hogy az adózó népnek a katonatartás eddigi módjából következett terheltetése minél előbb megszüntessen*”, feladatává tették: „*mind a szállástartó, mind az általmenő katonaság élelmezésének és bészállításának legjobb s legigazságosabb módja*”, valamint az ezekből elválaszthatatlan tárgyak iránt” a szükséges adatokat szerezze össze, értekezzen az uralkodó által e választmányhoz „*egyedül a netalán szükséges felvilágosítások adása végett*” kinevezendő katonatagokkal, a tárgykört „*egész*

kiterjedésében” vizsgálja meg, és a legközelebbi diéta számára, ahol a kérdést „múlhatatlanul” napirendre kell tűzni, „kimerítő véleményt” készítsen.⁴

A gróf Cziráky Antal országbíró alatt működő kiküldött választmány eleget tett megbízatásának. 1839. február 12-én a nádor számára készített, az elnökön kívül Szögyény László nádori ítélőmester által is aláírt összegező jelentéséhez csatolta az általa felhasznált valamennyi dokumentumot.⁵ Maga a jelentés az igénybe vett irományok felsorolása után leszögezte, hogy „véleményét egyenesen és egyedül a katonatartásnak mostani módjából eredő terheletésnek miképpen elhárítása és ennek jövődöbeli legjobb s legigazságosabb módja eránti Javallat-tételre gondolta irányzandónak lenni”, és „mivel ezen küldöttségi munkálodásnak vezérfonalául szolgáló Törvény Cikkely tartalma szerint a katonai élelmeztetés és szállásoltatás költségei törvényes voltának elvszerinti rostálgatása ezen küldöttségre nem lévén bízva, az érintett köztörvényi kérdésnek fejtegetése ily körülmények között elmel-lőzendő vala”.

A választmány tehát, látszólag a fenti deklaráció szellemében, amellyel egyébként az ügy megoldása elé tornyosuló, előre is a legtöbb vitát ígérő akadályok egyik legfőbbikére, a szóban forgó teherfajták törvényességének, illetőleg törvénytelenségének a meghatározására utalt, magukat a terheket *jellegük* szerint is, *meny-nyiségük* szerint is csoportosította.

Az utóbbiakat, amelyek közé egyenként megnevezve vett fel minden olyan teherfajtát, amely a katonatartásból származott, külön tételként kezelve a terményekért hivatalosan fizetett, illetőleg a jobbágy adójába beszámított vételár és a tényleges piaci ár különbözetét: a deperditát (ennek 10 éves évi átlagát egyébként a törvényhatóságok a tartománybiztosi számadások és a mindenkori piaci árjegyzékek alapján számították ki), számszerűsítve részletezte. Jelleg szerint viszont *háromféle* terhet állapított meg, és közben mégis csak célzott arra, hogy léteznek törvényellenesen meghonosodott terhek is. Mert a magából „a divatozó rendszer terhcs voltából” eredőktől nem csupán a kezelés hiányaiból és a velük összefüggő visszaélésekből fakadókat különítette el, hanem azokat is, amelyek „a rendszeren túl vagy ellenében idők folytával” keletkeztek.

A lényegét illetően a választmány merőben *más* következtetésre jutott, mint a korábbi országos küldöttségek. A *katonatartást* illetően — feltételezve az uralkodó hozzájárulását — „mind a rendszer szülte terheltetéseknek”, mind pedig azon kezelési és gyakorlati hiányosságoknak és visszaéléseknek, amelyek bármiféle tökéletesítés esetén sem küszöbölhetők teljesen ki, „gyökeres kiirthatása végett” „a síkon fekvő s költöző katonaságnak adózók által kiszolgáltatandó természetmennyekkel élelmezését jövődöleg megszüntetendőnek”, mivel pedig a kezelési visszaélések akkor sem volnának elkerülhetők, ha az ország maga vásárolna a sereg számára élelmet,” „az eddigi Rendszer helyett mind a tanyázó, mind az átkelő katonaságnak egyenesen a fenséges kintstár költségein való élelmeztetését, mint azon egyedüli

célszerű módot, mely által az annyszor érintett károsodásoknak és hátramaradásoknak sikeresen eleje vevődhetik”, tekinti megoldásnak, és ilyen döntést ajánl a rendeknek.

A *beszállásolás* vonatkozásában elődeiétől ugyancsak eltérő — noha a realitásokat és lehetőségeket felmérve, kompromisszumot is tartalmazó — a választmány álláspontja. Az eddigi házankénti kvártélyozást oly intézkedéssel javasolja felcserélni, „hogy a síkon fekvő katonaság jövőben kaszárnyákban vagy kaszárnyaféle épületekben szállásoljon”, a törvényhatóságokban ily célra már létező és használható, valamint ahol ilyenek nincsenek vagy nem elegendő számúak, ott az egyes törvényhatóságok „saját erejével” emelendő épületek is „adattassanak át a kincstárnak”, és a továbbiakban ezen laktanyák fenntartása és minden szükségességgel való ellátása a kincstár kötelessége legyen. Ezt, tudniillik a hiányzó laktanyák láncolatának törvényhatósági keretekben történő kiépítését, a választmány *olcsóbb* megoldásnak véli, mintha a törvényhatóságok által fizetendő tetemes összegekért maga a kincstár vállalkozni kellene a számú laktanya létesítésére. Nem mondja ugyan ki a jelentés, de szerzői nyilván arra gondoltak, hogy az építkezéshez igényelt munkaerő a jobbágyság megyei közmunkájával, az anyag pedig az ugyancsak a jobbágyságra kirovandó háziadóból könnyebben biztosítható.

Az *átutazó* katonaságot a választmány ugyancsak a fenti épületekbe indítványozta elhelyezni. Számolva azonban vele, hogy *mindenütt* mégsem húzhatók fel laktanyák, az ilyeneket a jövőben is nélkülöző helyeken a katonákat — és ebben állt javaslatának kompromisszuma — változatlanul a jobbágyság magánházaiba vélte bekvártélyozandóknak, de — ez viszont az előterjesztés újdonságát jelentette — olyan *készpénzfizetés* mellett, amelynek összegét az ország és a kincstár alkuja határozza tételenként meg.

Befejezésül a választmány újólag hangsúlyozta, hogy az adózók katonatartási terhelése csak úgy szüntethető meg, ha a jövőben mind az élelmezés, mind a szállásoltatás a *kincstár* feladata lesz. Mivel azonban ennek folytán tetemesen megnőnek a kincstár kiadásai, a deperditák és egyéb terhek megszüntetése pedig az adózók erejét gyarapítja, a fenti célnak elérését, azaz a szállásolás és élelmezés gondjának a kincstárra hárítását a választmány „országos ajánlás útján véli eszközölhetőnek”, amelynek „számszerű meghatározása” viszont az országos rendek „bölcsségétől” függ.⁶

Az 1839/40. évi diétának — a Duna-szabályozás ügyén és a magyar ezredek kiegészítésén kívül — „a katonaság élelmezésének és beszállásolásának célszerűbb szervezését” is megtárgyalandónak javasolta az uralkodó leirata.⁷ Az ügyet, miután előzőleg diétai választmányt küldtek ki, hogy az javaslatot terjesszen róla elő, hallgatással nem lehetett mellőzni. A téma, pontosabban: a választmány javaslata napirendre is került, az ismételten felújított tárgyalások-viták azonban a kívánt eredményt korántsem hozták meg. A rendek a terhek megváltásának óhajával

léptek fel, a kormányzati körök viszont még a megváltás *elvi elfogadása és bármiféle váltásösszeg meghatározása előtt* olyan garanciák törvénybe iktatását kívánták a diétától, amelyek biztosítják, hogy egyfelől a megváltás az ország valamennyi adózójának hasznára válik, másfelől a kincstár a váltásösszeget pontosan és maradéktalanul kapja meg, vagyis a tervezett új szisztéma semmiféle többletterhet és gondot nem hárít reá. Ilyen garanciákat az országgyűlés a váltásösszeg ismerete nélkül nem akart, de nem is tudott volna adni, hiszen annak nagysága sok mindegyre lehetett befolyással.

Tulajdonképpen az vált a diétán érzékelhetővé, hogy a kormánykörök — elsődlegesen a birodalom legfőbb katonai szerve: a Hofkriegsrat, és a Magyar Kamara, amelyeket a kérdés eleve nekibe vágóan érintett — valójában az adott rendszer fenntartása felé hajlanak, mert az áttérés buktatóitól is tartanak, meg az új rendszer bevezetésének viszonylagos gyorsaságában, azaz realitásában is kételkednek. Ez fejeződött ki a rendek feliratára 1840. január 4-én adott királyi válaszban, amely a pénzügyi megváltás elfogadását a megváltási összegnek az adózók közt történő legigazságosabb felosztási módja előzetes kidolgozásához, továbbá a kincstár „teljes és valóságos” kártalanításának előzetes biztosításához, mint alapfeltételekhez kötötte. A rendek e leiratot mégis úgy magyarázták, hogy az uralkodó nem zárkózik el a váltásösszeg megszüntetése felett indítandó tárgyalások elől. Ezért április 11-i feliratukban nem csupán azt ismételték meg, hogy elhatározták magukat „a törvényes terhek” pénzügyi megváltására, de készségüket nyilvánították ki arra is, hogy küldöttségek útján hajlandók az egyezkedés megkezdésére. Az uralkodó április 30-i újabb leirata ebben megnyugodott, mégpedig — mint utólag kiderült — abban a balhiedelemben, hogy a rendek bejelentett készsége mindenekelőtt a király által támasztott feltételek megteremtésére vonatkozik! A rendek viszont úgy vélték, hogy a király megnyugvása az egyezkedési szándéknak szól! Ilyen előzmények után született meg az 1840: III. törvénycikk, amely az 1836: XI. törvényhez kapcsolódva országos biztosságot nevezett ki „a katonai élelmezésből és szállásolásból származó terheknek megszüntetése végett — amennyiben azok törvényesek — a királyi kincstárral eszközendő egyezkedésre”.⁸ A kérdéses ügyben ismétlődött hát a lassan rendszerré válni kezdő jelenség: amiben a felek nem tudnak dűlőre jutni egymással, annak jobb előkészítését országgyűlési választmányra bízzák. Igaz, *bevezetőjében* az 1840. évi törvénycikk tullepett 1836. évi elődjén: az utóbbi — bár perspektívájában a katonatartás legjobb és legigazságosabb módjának megállapítását előkészítendő — csupán a tárgykörhöz kapcsolódó valamennyi adat egybegyűjtésére, és a probléma egészének vizsgálatán nyugvó véleményes jelentés kidolgozására küldött ki diétai választmányt, az utóbbi viszont az újabb küldöttség feladatává már a kincstárral történő egyezkedést tette a katonaelelmezésből és -tartásból származó olyan terhek megszüntetése felett, amelyek törvényesek. Az uralkodó és tanácsadói, feltehetően kerülni akarva a vita felszítását,

nem emeltek kifogást a törvénycikk eme bevezetője ellen; ezzel pedig erősítették mind a diéta, mind a választmány hitét abban, hogy ez utóbbinak nem csupán a terheknek törvényesekre és törvénytelenekre osztályozása, de a kincstárral való alkudozás is rendeltetése. Az viszont az országgyűlés figyelmét kerülte el, hogy a törvénytervezet szövegének a Kancellária diétális bizottsága által történt megvizsgálása, az ún. concertatio során olyan módosulást szenvedett a javaslat 1. §-ának formulázása, amelynek következményeként ellentmondás keletkezett közte és a bevezető között. A kérdéses paragrafus ugyanis a választmány *konkrét* teendőjét abban jelölte meg, hogy részint — a létező épületeket is tekintetbe véve — készítsen tervet a laktanyák elhelyezésére, részint a bevezetőben kimondott cél: a katonaterhek megszüntetése érdekében bocsátkozzék „az e végre Ő Felsége által egyedül a szükséges adatok előmutatása végett kinevezendő kincstári és katonai tagokkal értekezésbe”. Vagyis: a választmányt *elvben* a kincstárral foganatosítandó *egyezkedésre* állítják fel, a melléje rendelendő kincstári és katonai tagok viszont csupán *adatszolgáltatásra* kapnak felhatalmazást, és egyáltalán nincs szó arról, hogy a kincstár részéről kik lesznek illetékesek az alkudozásra. Ennek meghatározása hiányában viszont mindenféle egyezkedés, amelyet pedig a választmány feladatának vélt a diéta, eleve kivihetlenné válik! Mindez azonban csak a választmány munkája közben lett egyértelművé.

Az országos küldöttség, amelynek névsorát belevették a vonatkozó törvény szövegébe, 35 tagból állott; 8 a főrendek közül, 27 az alsótábláról került ki. Néhányan a törvényhozás mindkét házából országos tisztségük okán, illetőleg nádori kinevezés folytán kaptak a választmányban helyet, a többiek, a gyakorlatnak megfelelően, választás útján nyerték megbízásukat. Az alsóházat a kinevezett Szögyény László nádori ítélőmesteren és Sombory Imrén — a királyi tábla bíróján — kívül 1 kanonok, kerületenként választott 4—4 megyei és összesen 6 városi követ, a szabad kerületeket pedig 1 deputátus képviselte. Egy személy által a távollévő főrendek ugyancsak képviselthez jutottak. Számítva arra, hogy a rendes tagok közül esetleg többen is gátolva lesznek megbízásuk teljesítésében, helyettesekül még 8 megyei és 2 városi követet jelölt ki póttagnak a diéta. A választmány elnöki tisztének ellátása báró Eötvös Ignác főtárnokmesterre várt.⁹

A választmány főrendű tagjai — kivéve az elnöki poszton Cziráky Antalt felváltó Eötvöst — ugyanazok voltak, mint az 1836. évi küldöttségé. A rendek — miután az 1839/40. évi diéta követi karának összetétele jelentősen különbözött az előző országgyűlésétől — mindössze 4 olyan tagot tudtak saját kebelükből delegálni, aki az előző választmány munkájában is részt vett. Megemlítendő még, hogy a szóban forgó küldöttségben — az előzőéhez képest — megnövelték: 4-ről 6-ra emelték a városi megbízottak számát, továbbá Szeged és Székesfehérvár most is képviselthez jutott.

Az 1840-ben felállított három bizottság¹⁰ közül József nádor ezen választmányt

hivatta Eötvös útján legelőször egybe. Az 1841. április 29-i nyitótülésről azonban hiányzott 2 főrend¹¹, 5 megyei és 2 városi követ¹²; az előbbieket helyettesítésére viszont megjelentek a póttagoknak eleve kijelöltek közül a honti Sembery Imre, a mosoni Zichy Hermann és a szabolcsi Bónis Sámuel, az utóbbiakéra pedig a budai Schreiber Ferenc. E körülmény azért méltó a megjegyzésre, mert az új megyei tagok valamennyien a liberális irányzathoz tartoztak, és a választmányban a reformpárt pozícióit erősítették.

Eötvös a tárgy fontosságának ecsetelése után¹³ a nádor két levelét olvastatta fel. Az egyik tájékoztatást adott arról, hogy a hadi kormány a választmányhoz katonai szakértőkként a magyar főhadikormány előadóit: Johann Rainek főhadbiztost, Anton Walz főstrázsamestert és Ferdinand Mannlicher élelmezési segédet nevezte ki;¹⁴ a másik pedig azt közölte, hogy a közben udvari tanácsossá előléptetett Szögyény helyett a nádor Széll Imre királyi személynöki ítélőmestert küldi a bizottmányba.¹⁵ Az elsőt az értekezlet tudomásul vette, az utóbbi körül azonban heves vita bontakozott ki. A liberálisok kétségbe vonták a nádor lépésének jogszerűségét.¹⁶ Nem személyileg Széll ellen volt kifogásuk, hanem a választmány autonómiájának elvét védelmezték. A gyakorlat szerint ugyanis az ilyen országos választmányoknak mindenkor az a nádori vagy személynöki ítélőmester lett a tollvivője, akit a nádor a diéta egyetértésével delegált. A jegyző a választmányban az elnök után következő tisztségviselőnek számított, és egyáltalán nem volt közömbös, hogy miképpen rögzíti a történeteket. Ráadásul az előző országgyűlés nyilatkozatban deklarálta azt az elvet, hogy a tollvivő kiválasztása az adott választmány *belső* ügye. Nos, a liberálisok most elsősorban azzal érveltek, hogy a vonatkozó törvény a megyei és városi követek pótlásáról, mégpedig a rendek „közös és szabad választása útján”, egyértelműen intézkedett ugyan, az elnök — ti. a nádor — által foganatosítható helyettesítésről azonban nem rendelkezett, ilyen joggal a törvényhozás senkit sem ruházott fel. Előhozták azt is, hogy a nádornak korábban „valóban divatozott” ilyen jogát egy ideje már a választmányokat kiküldő törvények is említetlen hagyják. Hivatkoztak az alkotmányos nemzetek példájára, továbbá arra, hogy az esetleges régi szokás csak akkor tartható fenn, ha azt maguk a választmányok kívánják, hiszen „a megavult” gyakorlat időnként változtatható. Mivel tehát a törvény senkit sem jelölt ki jegyzőnek, az elnökileg kinevezettek helyettesítéséről szót sem ejtett, az alsótábla pedig azon az alapon, hogy az országos választmányok saját belső elrendezésükről legcélszerűbben ők maguk intézkedhetnek, a jegyző beállítását az ő belügyüknek nyilvánította, a választmánynak viszont erkölcsi kötelessége ragaszkodni a rendek álláspontjához, e liberálisok a jegyzőkönnyvezető-választás jogának elvi kimondását sürgették.

Az ellentábor ugyanakkor azt hangsúlyozta, hogy a liberálisok indítványa összeférhetetlen mind a törvény rendelkezésével, mind az országos gyakorlattal. Egy törvényes „ösvényen” vagy egyenesen törvény által keletkezett, korról korra

öröklődött és így „közértelemmel” elfogadott szokás legbiztosabb alapja az alkotmányos Magyarország tanácskozási és közigazgatási rendszereinek. A választmányt kiküldő és célját világosan meghatározó törvényt a rendek „az eddig szakadatlan fenntartott gyakorlat szerint” alkották, ezért bármely más elv felállítása vagy a gyakorlat bárminő megváltoztatása nemcsak szükségtelen, de túl is terjedne a törvény határain; hiszen a diéta azzal, hogy a választmány megyei és városi tagjainak helyettesítéséről intézkedett, az elnöki kinevezés gyakorlata ellen nem tiltakozott, az így kinevezett tagok helyettesítésének kérdésével pedig nem is foglalkozott, az eddigi szokás mellett foglalt állást. A nádor intézkedésének jogossága tehát nem vitatható, hiszen a törvény által eddig kétségbe nem vont gyakorlat szoros kapcsolatban van az országgyűlési elnök, azaz a nádor jogaival, maga a gyakorlat pedig csakis a törvényhozás és az uralkodó együttes hozzájárulása esetén módosítható.

Ám maga az elnöklő Eötvös is hasztalan szállt síkra amellett, hogy a szabad jegyzőválasztás elve az országgyűlés hozzájárulásának és a király jóváhagyásának hiányában semmiképpen sem fogadható el, mert valójában egy „százados” divatnak lényeges, a nádor hatósági jogkörét korlátozó változtatását jelentené. A liberálisoknak sikerült többségileg keresztülvinni azt a határozatot, hogy a jegyzőválasztás „a biztosság egyenes igazaihoz tartozik”; a leszavazott konzervatívok csupán a különvélemény előterjesztésének jogát tarthatták fenn maguknak.¹⁷

A történeletről Eötvös még aznap írásos jelentést tett a nádornak, az ő ugyancsak írásos reagálását pedig a választmány következő ülésén olvasták fel. E válasz rövid volt, de kemény: diétai határozat nélkül egyetlen országos választmány sem szakíthat a százados gyakorlattal, amely szerint a választmány protokollumait mindig ítélmester vezeti; a kérdésnek már vitatása is ellenkezik a választmány megbízatásával, ezért mellőzendő, a választmány pedig kizárólag a ráruházott feladattal foglalkozzék.¹⁸

Mivel félő volt, hogy a kérdés körül ismét nem csupán időrabló, de minden érdemi munkát meggátló vita kerekedik, Eötvös felszólította a tagokat: a határozatilag kimondott elv fenntartása mellett, vagy ellenére is, keressenek olyan megoldást az újabb állásfoglalásra, amely a választmány további működését sem teszi lehetetlenné. A liberálisok azonban először arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a nádor iránt köteles minden hódolatuk ellenére sem visszakozhatnak a többségi határozattól, és csak az abban foglalt elv gyakorlati foganatosítása esetén kezdhető meg az érdemi tanácskozás. A másik fél — mindenben osztva a nádor érveit és indokait — kérte a csekély többséggel rendelkező liberálisokat, hogy ha a konzervatív okokat és aggodalmakat nem is méltányolják, legalább a nádori felhívásnak engedjenek, és kölcsönös tárgyalásokkal lépjenek olyan középútra, amelyen a hozott határozat is fenntartható, meg a nádor kívánsága is teljesíthető.

Végül a liberálisok egy része engedett merevségéből: a következő ülésen kiala-

kult a többségileg elfogadott formula: a választmány a korábbi határozat „épségben való fenntartásával” a nádor iránt érzett tiszteletből belenyugszik Széll nádori kinevezésébe. Néhányan változatlanul elleneztek a fenti kompromisszumot, és bejelentették szándékukat írásos különvélemény előterjesztésére.

Miután így elhárult az akadály a tényleges munka megkezdése elől, elővették a vonatkozó törvénycikket, hogy pontosan határozhassák meg a választmány tulajdonképpeni feladatát. Ekkor döbrentek rá, hogy a kincstárral az élelmezési és szállásolási terhek megszüntetése végett kezdendő egyezkedésről a törvénycikknek csupán bevezetőjében van szó, a feladatot konkretizáló szakasz viszont mindössze a szükséges adatok beszerzése végett írja elő a kinevezendő katonai és kincstári tagokkal történő értekezést, feladatként pedig csupán olyan terv készítését jelöli meg, amely a laktanyák területi elhelyezését tárgyalja. Nyitott kérdés maradt tehát, hogy a törvényhozás nem magának tartotta-e fenn az egyezkedés jogát.

A kétség eloszlatása végett a választmány megvizsgálta az előző országgyűlés ezen ügyben kelt valamennyi feliratát a rájuk adott királyi válaszokkal együtt. Nem minden vita nélkül végül is úgy foglalt a választmány állást, hogy jogköre a megváltási tárgyalások folytatására is kiterjed, mert a rendek 1840. április 11-i feliratában az az akarat fejeződik ki, hogy a kiküldendő választmány a katonatartási terhek törvényesnek minősülő fajtái megváltása végett ereszkedjék az ilyen célra kinevezendő kincstári és katonai személyekkel tárgyalásokba, ezek témakörébe pedig vonja be a laktanyák felállításának, berendezésének és fenntartásának kérdéseit is. A választmány tehát a maga követendő eljárásához nem magát a törvényt, hanem — valójában jogszerűtlenül — a rendek egy nyilatkozatát tekintette mérvadónak! Mindenesetre az elnök feladatává tette, hogy a nádornál járja ki a kincstári tagok kinevezését, egyidejűleg a katonatagok meghívását annak tisztázása végett, hogy azok milyen adatokkal és tervekkel vannak már előre készen.

Legközelebb azonban az elnök közölte, hogy a katonatagok csak előre feltett kérdésekre adnak választ, ezért mindenképp előtt e kérdéseket kell meghatározni. Ekörül azután hosszú disputa keletkezett. Eredményeként a választmány azt tudakolta a katonatagoktól, hogy a hadvezetés rendelkezik-e költségvetéssel is ellátott olyan tervvel, amely figyelembe véve a katonaság szükségleteit, a gazdaságosságot, a takarékoságot és a már létező épületek célszerű megjavítását, az újonnan építendő laktanyák nagyságát, jellegét és területi elhelyezkedését tárgyalja. Annak felvetését a tagok még korainak tartották, hogy a folytatandó értekezések során az országban fekvő összes, vagy — a legutóbbi diéta feliratával egyezően — csupán a magyar katonaság létszámát tekintsék-e zsinórmértéknek.

A kérdéseket írásban átvevő főstrázsamester szóban közölte, majd kirendelt társai nevében másfél hónappal később — június végén — írásban is megerősítette, hogy új kincstári épületek emelésére vannak ugyan normális terveik, de a régiek megjavítására — mivel ez a polgári hatóság közbejöttét igényli — még nincsenek.

A vaskos, a terveket is tartalmazó munkálatot, amely a választmány kérésére, de Lederer Ignác budai főhadiparancsnok megbízásából készült, és amely szerint az előző választmánynak a törvényhatóságok adatai alapján összegezett áttekintése értelmében a törvényhatósági épületek 612 törzs- vagy főtisztet, 11 976 gyalogost és 8888 lovast tudtak befogadni, Keglevich vállalta annak kinyomtatását, a választmány „egyetemes” kívánságának pedig eleget téve, felszólította a katonai kart, hogy „ha a körülmények engedik”, a választmánnyal a jövőben „nemzeti” nyelven érintkezzék.¹⁹

Ugyanezen az ülésen, ahol immár a szegedi küldött is részt vett,²⁰ a távollévő nádor nevében Majláth György országbíró tájékoztatta Keglevichéket, hogy a király a kincstár részéről a választmányhoz báró Mednyánszky Alajost, a Magyar Udvari Kamara alelnökét és Poszavetz Zsigmond kamarai tanácsost rendelte ki.²¹ Bár a választmány a kincstáriakkal már a következő ülésen meg akarta a tárgyalásokat indítani, erre (azok akadályoztatása miatt) csak két üléssel később került sor. Addig is határozat született egy nagyobb létszámú kebelbeli albizottság kiküldésére, azzal a feladattal, hogy az egy, a diétai felírásokat és a katonai kar véleményét tekintetbe vevő központi felmérési utasítás alapján, több küldöttségre oszolva, a katonai és polgári hatóságok mérnökeinek közreműködésével a helyszínen vegye immár mindenütt pontosan számba a létező katonai célú épületek számát, nagyságát, elhelyezését és hasznosítási lehetőségeit. Ezen alválasztmány tagjait Eötvös jelölte ki, amely ellen egyes tagok arra hivatkozva, hogy a kiküldésre csupán a választmány illetékes, óvást tettek ugyan, de a munka siettetése végett, és mert a elnökileg kirendeltek személyével egyetértettek, részletes vitába nem bocsátkoztak.²²

A július 5-i ülésen végre megjelentek a kincstáriak. Eötvös — a választmány vonatkozó határozatának indokait is kifejtve — nyilatkozatra szólította fel őket, hogy a *törvényes* élelmezési terhek megváltása fejében a kincstár mekkora összeget kíván. Mednyánszky azonban *ellenkérdésekkel* válaszolt. Álláspontja szerint előbb azt kell a választmánynak eldöntenie, hogy az ország *minden* része számára általánosan hasznosabb-e a pénzzel történő megváltás, vagy másképpen fogalmazva: nem helyesebb-e a jelen rendszer visszaélésektől megtisztított változatának a fenn-tartása.

Ennek mérlegelése során, amikor az is megfontolandó, hogy oly időszakokban, amikor a piaci ár alacsonyabb a regulamentárisnál, az állandó és általános pénzbeli megváltás terhesebb a természetbeli élelmezésnél, négy szempont veendő figyelembe. Nevezetesen: előnyös-e a megváltás oly vidékeken is, amelyek természetesen bőven, pénzkereseti lehetőséggel gyengén vannak ellátva; elemi csapás esetén nem könnyebb-e a segítség a kárt szenvedetteken a természetbeli szolgáltatás rendszere, mint pénzfizetési kötelezettség mellett; a megváltás által nem háramlik-e új teher azon törvényhatóságokra, amelyekben a katonaság rendszerint nem álló-

másozik; a váltság összege arányosan változik-e, ha a katonaság nagyobb része kivonul az országból?

Mednyánszky egyik-másik kérdése nem nélkülözött egy csipetnyi jogosultságot. Hiszen akadhattak körzetek, amelyekben az élelemszolgáltatás a lakosság egy részének könnyebben esett a pénzváltásnál; voltak megyék is, ahol sohasem, legfeljebb egy-egy megmozdulás elfojtása miatt tartózkodott ideiglenesen katonaság. A lényegét tekintve mégis hajuknál fogva előráncigáltak a kincstár ezen aggályai. Mert az ország összehasonlíthatatlanul nagyobb részét előnnyel kecsegtette a természetbeni élelmezés megszüntetése: nemcsak a kellemetlenségek egész sora vesztí létalapját vele, de a lakosságnak élelemszolgáltató része a deperdita kiiktatásával konkrét nyereséghez is jutott volna általa, hiszen igen-igen ritkán fordult elő, hogy a piaci ár ne nőtt volna a regulamentáris fölé. Egyébként is a kisebb rész érdekei mindig az egészének rendelendők alá. Elemi csapás legtöbbször és legnagyobb arányokban éppen a terméseredmények kedvezőtlen befolyásolásában jelentkezett, és miért ne lehetett volna az emiatt rászorultakon váltságösszegük csökkentésével vagy időleges elengedésével segíteni? Azt meg éppen a rendszerváltási törekvés egyik célja: a szóban forgó terhek igazságosabb elosztása követelte meg, hogy e terhekből az ország lakosságának egésze — és arányosan — vegye ki részét. Mednyánszky vonatkozó kérdése nem állt messze a — jóindulatnak álcázott — demagógiától: azokat a választmányi tagokat és majdani diétai követeket akarta állásfoglalásukban befolyásolni, akiknek megyéje, földrajzi fekvése folytán, a katonaelelmezés alól eddig jórészt mentesült. Az összegváltozással kapcsolatos aggodalom pedig végképp értelmetlennek minősült: hiszen ha meghatározott számú katonaság élelemváltásáért szerződik az ország, e váltságot nyilvánvalóan évről évre fizeti, a birodalom bármely részében kvártélyozzék is a katonaság.

Nem is hatották meg a választmányt a kincstár szempontjai: hatáskörén kívülállónak nyilvánította annak vizsgálatát, hogy az általános megváltás célszerű-e. Tette ezt arra hivatkozva, hogy e kérdés már eldőlt, amikor a rendek 1840. január 4-i és április 11-i felirataikban határozatként jelentették be a megváltást, készségeket jelentették a küldöttségileg foganatosítandó egyezkedésre, mindezt pedig jóváhagyólag vette tudomásul az uralkodó 1840. április 30-i leirata. Újólaj nyilatkozatot kért hát Mednyánszkytól, aláhúzza, hogy a választmányt „egyenesen a megváltás eránti egyezkedésre” küldte ki a diéta.

Mednyánszky most más, már a diétán is követelményként felállított kíváncsalmal rukkolt elő: biztosítékokat igényelt arra, hogy megegyezés esetén rendesen és pontosan lesz a váltsági összeg behajtható. Mindenekelőtt azt követelte, hogy a megváltás majdani összegét a közadótól *elkülönítve* kezeljék, azzal a céllal, hogy az előbbinek a behajtásnál *elsőbbsége* legyen az utóbbival szemben. Mivel pedig a választmány minderről csak a váltsági összeg meghatározása után volt hajlandó tárgyalni, Mednyánszky — annak előrebocsátása után, hogy az ajánlattételeknél az

összegre nézve is mindig a kezdeményezést, azaz a megajánlás jogát magának fenntartó ország, az az a törvényhozás szokott javaslattal előállni — bejelentette: ők nem jogosultak a váltságösszeg megnevezésére, és csupán annyit tehetnek, hogy utasítás kérése céljából felterjesztik a Kamarához a választmányebbeli kívánságát. Azt is leszögezte, hogy a summát legkielégítőbben az ország határozhatja meg, hiszen az ismeri legjobban a megváltani óhajtott terheket:

A választmány elismerte, hogy először valóban a megajánlás jogával rendelkező félnek kellene az összeg nagyságáról nyilatkoznia. Adott esetben mégis a kincstártól várja ezt, hogy — ha a megjelölendő summa elfogadható lesz — kikerülendő legyen a terhek egyenkénti áttekintése és azok törvényes vagy illegális jellege felett várhatóan kialakuló vita. Mednyánszky respektálta ezt, annak a hangsúlyozásával, hogy a felterjesztésére várt válasz megérkezésének időpontjáról természetesen nem kezeskedhet, hiszen a summa többé-kevésbé reális körvonalazásához előzetes számítások szükségesek, ezek pedig „hosszabb időt” kívánnak.

Erre a választmány úgy határozott, hogy a létező laktanyák szemléjére korábban alakult albizottság haladéktalanul fogjon munkához. E bizottság mindjárt be is adta a felmérés módjára vonatkozó tervezetet, amelyet a választmány jóváhagyott, majd az az összetételében ezúttal részlegesen megváltoztatott és kibővített albizottságnak utasításként kiadott.²³ Egyúttal, számolva azzal, hogy a kincstár végül mégis csak a választmánytól igényel összegszerű ajánlatot, egy *másik* albizottságot is kiküldött. Ennek feladatává tette, hogy a választmány rendelkezésére álló dokumentumok, valamint szükség esetén a katonatagoktól, illetőleg a főhadikormánytól kérendő adatok alapján számítsa ki az élelmezés megváltására ajánlható összeget.²⁴

Legközelebb, két és fél hónapi szünet után, csak szeptember végén ült a választmány össze, ezúttal azonban a budai Országházban és az országos hivataláról lemondott Eötvös helyére lépő új tárnokmester: Keglevich Gábor elnöklete alatt, akinek utódjává viszont a nádor gróf Almásy Móricot, a Magyar Udvari Kamara friss alelnökét nevezte ki.²⁵ A laktanyaszemle albizottság benyújtotta elaborátumát, de terjedelmes volta miatt az új elnök tárgyalás helyett egyelőre csak ki nyomatását rendelte el.²⁶

A soros ülésen a választmány megkapta az előre gyanítható hideg zuhanyt. Mednyánszky nem is a Kamara, hanem egyenesen az uralkodó elutasító választát hozta. Eszerint — közölte Mednyánszky — a Választmány mellé rendelt katonai és kincstári tagok hatásköre „a törvény értelmében” kizárólag az *adatszolgáltatásra* terjed ki; magának a választmánynak csupán egy „újítási” terv kidolgozása a feladata; sőt: minden ilyesféle terv „felesleges, és minden akár mily nagy mértékben ajánlandó pénzbeli somma csak képzelt”, ha a Választmány nem kellően veszi tekintetbe az 1840. január 4-i és április 30-i királyi leiratokban érintett feltételeket, nevezetesen azt, hogy az adott rendszer bármiféle megváltoztatásáról csak akkor

lehet szó, ha ez egyfelől a kérdéses terheknek az adózók közt történő igazságosabb felosztását eredményezi, másfelől a kincstár „teljes és valóságos” biztosítékokat kap a kártalanításra, illetőleg járandóságának garantálására, ez utóbbinak pedig alap eszköze a váltságpénz és a közadó kezelésének tökéletes szétválasztása.

Ezek után a Választmány két teljes hónapig elnapolta üléseit, hogy a Mednyánszky nyilatkozatában citált dokumentumokat tüzetesen vethesse össze a kincstáriak fenti — egyébként kinyomatni határozott — nyilatkozatával. A decemberi ülésen azután a további teendőket illetően kezdetben megoszlott a tagok véleménye. A többség álláspontját fejezték ki azok a felszólalások, amelyek leszögezték: nem ismerik el a vonatkozó törvény bevezetőjének ellentmondó azon elvet, hogy a kincstári tagok hatásköre az egyezkedés helyett mindössze az adatközlésre szorítkozik. Az uralkodó által támasztott feltételekkel kapcsolatban, amelyek persze a Kamara feltételei voltak, ugyancsak többségi nézetet tükröztek azok a fejtegetések, amelyekben az alábbi vélekedések összegződtek. Igaz, hogy a jelenlegi tökéletlen felosztási kulcs kiigazításra szorul, e körülmény azonban egyáltalán nem hátráltatja az egyezkedést, hiszen a diéta, amint ezt 1840. áprilisi, a király megnyugvását is eredményező feliratában már megajánlotta, a létező összeírások és újabb segédforrások alapján új kulcsot dolgoz ki. Továbbá: ha a megváltás *egészeben* jótékony, ami nem is vitatható, akkor egyeseknek a terhekből való esetleges aránytalan részesedése nem lehet ok arra, hogy az ország *egészét* zárják el e jótékony-ságtól. A kincstár biztosításának ügyébe pedig a választmány nem avatkozhat, mivel az őt kiküldő törvény nem tette ezt feladatává, a rendek fentebb idézett előterjesztése pedig leszögezte, hogy az uralkodónak elég törvényes módja van arra, hogy biztosítékokat teremtsen magának. Számosan mutattak rá: a kincstári tagok kiküldésének halogatása és elhúzódása, azután utasításuk hiánya, majd nyilatkozatuk azon elvei és feltételei, amelyekhez a terhek megváltását kötik, óhatatlanul azt a hitet keltik, hogy a kincstár nem akar a választmánnyal egyezkedni. Mivel pedig e körülmény megghiúsítja „a közjóra nézve oly hasznot ígérő munkálat” befejezését, e tagok arra a végkövetkeztetésre jutottak, hogy a kincstáriak újabb felszólítása csak időpazarlás lenne, ezért ne is hívják őket újabb egyezkedésre.

A tagok másik része ezen indítvánnyal nem értett egyet. Ők — az eddigi sikertelenséget fájlatva ugyan — nem tekintették olyannak a kincstáriak nyilatkozatát, amely megsemmisíti a megoldás minden reményét. Úgy vélték, hogy a kincstár álláspontja csupán az *átalánysumma* kérdésére vonatkozik, nem pedig a törvény utasítására. Azzal érveltek, hogy ha a választmány majd *részletes* adatokkal dokumentált és ezekre alapozott olyan megváltási tervet terjeszt elő, amely *tételenként* elkülönítve mutatja ki a váltságsumma részösszegeit, a kincstáriaknak módjuk is, hajlamuk is lesz új állásfoglalás kialakítására. A vonatkozó határozat valóban nyitva hagyta az ajtót a kincstáriak előtt: e kérdés vonatkozásában csupán azt vették

jegyzőkönyvbe, hogy a diétához nyújtandó majdani jelentésükben fájdalmukat fejezik ki a kincstár késve érkezett, a várakozásnak meg nem felelő nyilatkozata miatt.

Azt tudomásul vette tehát a választmány, hogy — egyelőre vagy véglegesen — a kincstáriak közreműködése nélkül kell munkálkodnia, hitét azonban abban, hogy tevékenysége nem lesz felesleges, nem veszítette el. Ezért úgy döntött: megkezdi a *szállásolási* alválasztmány munkálatának tárgyalását, annak szüneteiben pedig az *élelmezési* alválasztmány állapítsa meg, hogy az élelmezéssel kapcsolatos terhek közül melyek a törvényesek, és egyenként mekkora összeg ajánlható váltságképp helyettük.²⁷

A következő öt — 1841. december 5-e és 1842. február 16-a közt tartott — ülést a választmány az *elszállásolási* albizottság munkálata megvitatásának szentelte. Az operátum magvát az albizottság ajánlásnak is tekinthető összefoglalója jelentette, amelyet részint a munkálat alapjául szolgáló összeírások, felmérések és helyzetregisztrálások, részint tervezetek, illetőleg törvényjavaslatok egészítettek mellékletekként ki. Az albizottság helyszíni tájékozódása során az ország 293 helységében talált összesen 584 olyan épületet, amely valamilyen katonai célra alkalmasnak látszott, vagy máris így hasznosították (magtár, istálló, őrszállás, hadnagylakás, tágas laktanya stb.) Az épületek általában az adott megye vagy város, a helységek egy részében a földesúr tulajdonában voltak, és csak elvétele fordult elő, hogy valamely helybeli intézmény (például kórház) ingatlanaihoz tartoztak. Szepes és Árva megyében egyetlen számbajöhető épület sem akadt. A regisztrált épületekben — jelentős részüknek persze alapos tatarozása után — az albizottság véleménye szerint a lovasságból 398 tiszt, 2049 közlegény és 5867 ló, a gyalogságból pedig 50 tiszt, 5191 közlegény és 58 ló számára lehetett férőhelyet részben máris biztosítani, részben kialakítani.²⁸

A fentiek szerint a meglévő épületek rendbehozataluk után is legfeljebb 2447 lovassági tisztet, illetőleg katonát tudtak befogadni. Az albizottság ugyancsak benyújtott, a kirendelt katonatagok javaslatát teljes egészében átvevő szállásolási, tehát a lovasság területi elhelyezését tárgyaló tervezete viszont századonként 157 közlegénnyel és 15 tiszttel, továbbá 8 ezreddel — azaz 112 századdal — számolt, ennek értelmében pedig 17 584 közember és 2355 tiszt, illetőleg a különböző nagyságrendű katonai egységek úgynevezett kormányainak összesen 1519 főnyi személyzetével együtt 21 458 lovaskatona és 20 922 ló elhelyezéséről kellett volna ugyanazon, állandóra emelt épületekben gondoskodni.²⁹

A választmány többsége — némelyek az érintett alválasztmány tagjai közül is — adott formájában elfogadhatatlannak minősítették az elhelyezési tervezetet. Abba még csak beletörődtek, hogy az elaborátum általában *lovaszredek*ről beszél, és a *könnyű lovasságot*, azaz a *magyar* lovasságot nem különbözteti meg a *nehéz*, azaz birodalmi lovasságtól. Beletörődtek, mert az alválasztmány úgy nyilatkozott, hogy a lovasokon mindenkor és mindenütt *huszárok* értendők. Azt viszont

visszautasították, hogy a tervezet 16 lovasezred elhelyezésére készült. Hivatkoztak a diéta állásfoglalására, amely szerint a kaszárnyák építésénél csak a magyar katonaság száma vehető alapul, továbbá feliratára, amelyben csupán a magyar katonaság elhelyezésére tett ígéretet. Mivel pedig az 1802: 1. törvénycikk a magyar lovas katonaság számát tíz ezredben jelöli meg, a szaporítás jogát az országgyűlésnek tartva fenn, a szállásolási tervnél sem vehető tíz ezrednél több alapul. A hozott végzés az alválasztmányt utasította, hogy javaslatát tíz ezred elhelyezésére korlátozva, egyszersmind a már létező épületeket, a belbiztonság szempontját és a gyors összevonás lehetőségének megteremtését figyelembe véve, dolgozza át.

E két utóbbi követelmény kimondására azért került sor, mert az eredeti tervezet szerint 15 északi megyébe egyáltalán nem jutott volna lovasság. A többség ezt részint belbiztonsági okokból, részint arra hivatkozva helytelenítette, hogy a nevezett területek elesnének attól a piactól, amelyet a katonaság élelemfogyasztása jelent.³⁰

Az alválasztmány javasolta, hogy ha a katonaságnak ragály, elemi csapás vagy a „közbátorság” rendkívüli eseteiben oly gyorsasággal kell szálláshelyéről máshova vonulnia, amely mellett a kincstárnak nincs ideje az élelmezésről előre gondoskodni, a Helytartótanács idejében tett felhívására a törvényhatóságok szolgáltatassanak ugyan élelmet, a kincstár azonban köteles legyen mind a hálóbért, mind az élelem piaci árát készpénzben haladéktalanul megtéríteni. A kisebbség e szakasz kihagyása mellett kardoskodott, mert „a rendkívüli” eset fogalmát többféleképpen magyarázhatónak és visszaélésekre alkalmat teremtőnek vélte, mint amely azon téveszmének is táptalaja lehet, amely szerint a megváltás ellenére is helye van a katonaság laktanyán kívüli szállásolásának és élelmezésének. De az az álláspont győzött, amely szerint a kérdéskör egészének rendezése megköveteli, hogy a rendkívüli esetekre is intézkedni kell; a vonatkozó szakasz ezen eseteket konkrétan sorolja fel, és ezzel körük bővítésének elejét veszi; különben is célszerűbb a rendkívüli esetekben szükséges élelmezésnek és kiegyenlítésének módját előre megszabni, „mintsem az eseteknek valóságos előfordultával e részben bizonytalanságnak utat hagyni”.

A katonatagok által benyújtott elhelyezési terv³¹ függeléke utalt rá, hogy 1840-ben a síkon még öt gyalogoszázad és 23 hadfogadó kormány is szállásolt. Az alválasztmány azonban e kérdéssel nem foglalkozott, abból az elvi álláspontból indulva ki, hogy a gyalogság tartása nem az ország, hanem a kincstár kötelessége. Ennek kapcsán a városi követek újólaj és hangsúlyosan követelték, hogy vagy történjék intézkedés a gyalogság elszállásolásáról is, hiszen a választmányt nem a lovassági, hanem általában a *katonatartási* terhek megszüntetése tárgyában küldték ki; vagy pedig — az alválasztmány alapelvéből következően — ki kell egyenesen mondani: a gyalogság elszállásolása — eltérően az eddigi gyakorlattól — a városoknak *sem* feladata.

A városiak igénye meglehetősen vitára adott alkalmat. Egyesek szerint azon elv, hogy az ország nem köteles a gyalogság tartására, a *városokra* is érvényes; ezen elv alapján viszont a gyalogtartás nem vehető fel a megváltani szándékolt terhek közé, következésképpen e választmány sem a gyalogság beszállásolásával, sem a városok sérelmének orvoslásával nem foglalkozhat. Mások viszont azért kívánták, mégpedig a választmány plénumán, a gyalogság kérdésének tisztázását, mert egyrészt a gyakorlat ellentétes a fenti elvvel, amelynek igazságát a katonaság egyébként is szakadatlanul vitatja, másrészt az 1836. évi választmány, mivel hatáskörén kívül esett, nem ment bele az egyes terhek törvényes vagy törvénytelen jellegének vizsgálatába. A kisebbség arra hivatkozva ítélte szükségtelennek a gyalogság ügyének taglalását, hogy az 1647: 4. törvénycikk értelmében *gyalogság* értendő a *várbeli katonaság* alatt, 1723-ban a rendek felirata a várbeliek *salgamusa* alatt a hálást, szállást és gyertyát értette, az uralkodó leirata pedig e salgamust megváltottnak ismerte el: ezek szerint az ország a gyalogtartást igenis megváltotta, és azzal „többé nem tartozik”.

A plénum végül is az *élelmezési* alválasztmányhoz tette át a gyalogság elszállásolásának ügyét, mégpedig oly utasítással, hogy kimerítően tárja fel az e kérdésre vonatkozó adatokat, és mindezekről, mind az egyéb élelmezési terhek törvényességének kérdésében követendő alapelvekről szóló véleményes javaslatát az „egyéb reábizott tárgyak bevégzése bevárása nélkül” nyújtsa be a választmánynak.

A szállásolási alválasztmány előterjesztett dokumentumai szerint egy *nehéz* lovaszrezd laktanyájának felépítése kerekítve 95 768, egy *könnyű* lovaszrezdé 102 158 forintot igényelt volna, de a tiszti szállások, valamint a különböző nagyságú katonai egységek ezredkormányainak és személyzetének szükségletei nélkül. Mivel a beadott vélemény alapján csupán egy-egy ezred tiszti szállásainak helyigénye a közlegénység helyigényének 1/3-át tette ki, egy teljes ezred befogadására alkalmas laktanyának pusztán a megépítése nehézlovasság esetében 127 680, könnyűlovasság esetében pedig 136 210 forintba került volna. Ez természetesen csak országos középártnak számított, hiszen az anyagköltség és a munkabér nagysága, a helyi körülményektől függően, meglehetősen szélsőségek közt ingadozhatott. Komolyabb körülmény volt az, hogy a könnyebb mozgathatóság érdekében, amelyet a belbiztonság szempontja parancsolt, a katonai hatóságok korántsem óhajtottak egy-egy ezredet egyetlen laktanyában koncentrálni; ebből következően sok kisebb kaszárnya építését tekintették célszerűnek. Az ilyen irányú számítások viszont azt mutatták, hogy az alválasztmány javaslata szerint is hallatlanul megrágtult volna a laktanyarendszer bevezetése.

Így például egyetlen lovas fertályszázad laktanyájának felépítésére a katonai rend *hét* különböző tervet készített. A legdrágább kivitelezése 30 951, a legolcsóbbé 9143 forint ráfordítást kívánt. Ez azt jelenti, hogy ha minden negyedszázad külön kaszárnyát kap, akkor a 112 lovasszázad számára építendő 448 laktanya

a legolcsóbb megoldás választásával is 4,096 064, a tiszti szállásokkal és a katonai kormányok számára emelendő, az összköltséget 1/3-dal megnövelő épületek költségével együtt pedig 5,465 417 forintba kerül! Vagy ha — mivel az alválasztmány ilyen irányban is végzett számításokat — egyazon laktanyában helyezik el az ezred kormányát, osztályai kormányát és 2 századát, akkor csak e laktanya 144 600 forintos költséggel hozható létre. E variáns kivitelezése esetén a tíz ezredkormányos laktanyára 1,446 000, a többi 92 századot befogadó 46 kaszárnyára — ismét csak a századkormányok elhelyezése nélkül — egyenként 36 150, összességében 1,662 900, mindent egybevéve 3,108 900 forintot kellett volna áldozni, és pedig úgy, hogy ezen összegben a lovasistállók költségei nincsenek is benne. Végeredményben bármely oldalról közelítette meg a katonai hatóság, illetőleg az alválasztmány a laktanya-szisztéma teljes kiépítésének ügyét, kénytelen volt arra a következtetésre jutni, hogy a kívánt összeg öt és fél millió forint körül mozog.

Igaz, számításba vette a létező épületeket is olyan formán, mintha valamennyi azonnal bármely javítás nélkül alkalmas lenne az elszállásolásra. Elképzelése szerint ezeket a kincstár átvenné a tulajdonosoktól, illetőleg a törvényhatóságoktól, becsárukat pedig levonnák a szállásolás megváltásáért fizetendő összegből. Noha a becsarat minden egyes épületnél annyiban állapították meg, amennyiben egy azonos befogadóképességű új laktanya építése kerül, ezen épületeknek a kincstár számára történő átadása esetén is csak 768 862 forint faragható le az öt és félmillió forintból! A valóságban ennél lényegesen kevesebb, hiszen a szóban forgó létesítményeknek több mint a felét csupán jelentős anyagi áldozattal lehetett — volna — használható állapotba hozni. Másik oldalról viszont az alválasztmány a költségvetést 16 ezred laktanyáira szánta. A plénum most utasította, hogy a szállásolási tervvel kapcsolatban mindössze 10 ezredet vegyen figyelembe.

A választmány a fenti megalapozott előzetes költségvetéshez érdemben nem tudott hozzászólni. Némelyek viszont kifogásolták, hogy az alválasztmány javaslatából hiányzik az építkezési költség forrásának kijelölése, az e célra szánt pénz kezelésének módja, de a laktanyák építési sorrendjét sem határozza meg, holott a költség nagysága miatt nem lehet valamennyi építéséhez egyidejűleg hozzáfogni, a rendek pedig — intézkedésük gyors megtétele végett — „kimerítő” tervet vártak a választmánytól. Erre a plénum úgy döntött, hogy mivel a szállásolás megváltása azokra hárul, akiket eddig természetben terhelt, az építkezés költségei az adózók által befizetendő összegekből alapítandó „Concurrentiális” kasszából fedezendő, a kivetési kulcsnak és a kasszakezelés módjának megszabása pedig a törvényhozás joga és feladata.

Az építési sorrend kijelölését számosan időelőttinek, illetőleg a diétára bizandónak véleményezték azzal az indoklással, hogy egyrészt amíg az alválasztmány nem készíti el a tíz ezredre méretezett elszállásolási tervet, nem lehet biztosan tudni, hol épülnek majd a laktanyák, másrészt arról, hogy a váltásösszeg milyen rész-

letekben fizetendő, következésképpen az építkezés egyidejűségéről vagy sorrendiségéről is csupán akkor lehet célszerűen rendelkezni, ha az összeg feletti alkudozás eredménnyel zárul, és részletei ugyancsak ismeretek lesznek.

A plénum végül mégis négy újabb feladatot ruházott többségi határozattal az alválasztmányra: 1. mivel a laktanyák felépítése nem történhet meg egyszerre az egész országban mindenütt, tegyen a laktanyaépítés célszerű sorrendjére is javaslatot; 2. mivel az építési költségben realizálódó szállásteher megváltási summájának egyszeri, egyösszegű befizetése az adózókat súlyosan megterhelné, jelölje meg, hogy e summát hány évre célszerű az adózókra — „erejeket tekintetbe vévén” — felosztani; 3. mivel azon törvényhatóságok adózóit, amelyekben kaszárnyák emelésére csak később kerül sor, egyideig a természetbeni szállásadás is, a váltság-részlet törlesztése is fogja egyidejűleg nyomni, készítsen tervet arról, hogy ezen adózók milyen könnyítésben és honnét részesüljenek; 4. az alválasztmány a laktanyák berendezését a kincstárra kívánta ugyan áthárítani, holott már az 1836. évi választmány is — a diéta egyetértését nyerve el — kimondta, hogy a majdani kaszárnyák jól felszerelve adandók át a kincstárnak, hiszen a bútoradás a szállásadási kötelezettség része, számítsa ki a laktanyák *egyszeri* berendezésének költségét is. Egyidejűleg a gyertya, fa és egyéb hasonló tételek törvényességének ügyét, noha a katonatagok ezeket is a szállásolás részének és így legális tehernek minősítették, az élelmezési alválasztmányhoz utalta.

A katonai vontatások és előfogatok tárgyában alválasztmányilag kidolgozott törvényjavaslatához a plénumnak nem volt észrevétele. A 15 paragrafusból álló tervezet mindenekelőtt leszögezte, hogy az adózók mely esetekben kötelesek vontatódásra. Ezek az alábbiak: ruháikat, fegyvereiket és minden tábori készletüket magukkal vivő századoknak vagy annál magasabb katonai egységeknek más vidékre vagy külföldre vonulása; ruha, fegyver és készlet szállítása egyik raktárból a másikba; beteg és rokkant katonák, a hadsereghez tartozó nők, a szállítmányok útját előkészítő katonák, máshova rendelt hadi személyek, újoncok és olyan tisztek utaztatása, akiket legfelsőbb szolgálati érdekből vagy az illető ezred dolgában küldtek ki.

A tervezet szerint a vontatást igénylő testület vagy személy minden állomáson köteles felmutatni a katonai biztosság jegyzékét és a tartományi biztosság utalványát, ezek be nem szerezhetősége esetén az illetékes egységparancsnok jegyzékét és az alispán utalványát. A jegyzék az utazó egység vagy személy megnevezését, az utazás-vontatás okát, az igényelt lovak számát, illetőleg átlalában a vontatási szükségletet, a fizetendő bért, a szállítmányt irányító katonai személy és egysége nevét tartalmazza. A tényleges vontatásokról a szolgálatot nyújtó adózó nevének feltüntetésével a notárius minden helységben jegyzőkönyvet vezet. A javaslat megszabja, mikor és hány négylovas vagy ökrös szekér vehető igénybe, maga a szekér mekkora súllyal terhelhető, sőt jogot biztosít a fuvarosnak a súly ellenőrzésére is.

Ha akár a szállítmány, akár az utazó katonák az előírt szekér- vagy fogatszámnál többet kívánnak, e többletet azonnal tartoznak készpénzben kifizetni.

A fuvaros, akinek gyorsabb hajtásra nógatása, a legrövidebb útról való letérítése, közbeeső helyeken a kelletnél tovább marasztalása szigorúan tilos, csak a kiindulási hely és a célállomás közti vontatásra köteles, állatának elhullása esetén a kincstártól becsár alapján kártérítést kap, utalvány hiányában tiszt sem kényszerítheti szállításra. A kirendelt vontatónak az utijegyzékben feltüntetett időpontot követően csupán fél napot kell várakoznia, ilyenkor idővesztéség címén az eredeti fuvarbér kétszeresét fizeti neki a kincstár, sőt esetleges egyéb káraiért teljes kárpótlást igényelhet a fiscustól. A kihágások miatt emelt panaszokat az illetékes parancsnok a helybeli előjárók közbejöttével intézi el. A négymarhás (akár lovas, akár ökrös) vontatásért, minden két mérföld távolság után, a katonaság 1 forint bért fizet le előre a jegyzőnek vagy bírónak; a fuvar ilyen letisztázása nélkül nincs vontatás, illetőleg csak szállítmányok esetében, amikor is a bér fele felrakodáskor, fele lerakodáskor egyenlítendő ki. Ha az igénylő nem éri be négymarhás fogattal, minden további két-két marha után 30—30 garassal kártalanítja a fuvarost. A központi helyre berendelt vonatátosokat állomásonként, azaz minden két mérföld távolság után, négymarhás fogatért 24 garas illeti.

Végül leszögezte a javaslat, hogy táborozás vagy hadgyakorlat esetén a lakosság szállásadásra egyáltalán nem köteles, átkelés esetén is a gyalogos napi 3, a lovas 4 ezüstkrajcár fejében kaphat csak kvártélyt, ezen belül szalmát a hálósákkba, fát a fűtéshez és világítást. Szükség esetén még a legfelsőbb szolgálatban utazó tisztnek is meg kell elégednie a gazdával közösen használt szobával; az átkelő tiszt főző- és tüzfával ellátandó ugyan, de ezért és a szállásért napi 6 ezüstkrajcárral tartozik. Élelmezésre viszont senki nem formálhat igényt.

Mindezek szabályozására azért volt szükség, mert a közlekedés egykorú fejlettségi — pontosabban: fejletlenségi — szintjén a vontatás a szállításnak csaknem egyetlen módja volt, és a hadsereg sem nélkülözhetette. Ezen túl a kvártélyozás tervezett megváltása mellett is elkerülhetetlennek bizonyult, hogy sajátos esetekben továbbra is magánházakba szállásoljanak be a katonaság némely egyedei. A választmányilag elfogadott törvényjavaslat azt a célt szolgálta, hogy a vontató- és a kvártélyadás kötelezettsége a lehető legszűkebb körre szoríttassék, a rendszeressé vált visszaélések pedig kiküszöbölődjenek.

A másik törvényjavaslat a hadgyakorlatokkal összefüggésben keletkezett károk megtérítéséről intézkedett. A javaslat értelmében az ilyen károkat a hírülvételük után azonnal a helyszínen siető két illetékes törvényhatósági tisztviselő méri fel a szomszéd helység előljáróinak, valamint esetleges szakértőknek (városokban: becsüsöknek) közreműködésével, és a tapasztaltakat a becsérték megjelölésével jegyzőkönyvben rögzíti, majd másnap két tiszt kiküldését kéri meghatározott időre az illető csapat parancsnokától. Ha ez utóbbi tisztnek nincs észrevételük a

becs ellen, a kár ténynek minősül, ezt a kár értékének és az eljárási költségeknek tételes feltüntetésével a becslevél hátlapjára rávezetik, a polgári és katonai eljárók egyaránt aláírják, magát a becslevelet utalványként továbbítják a törvényhatóság hadipénztárához, amely a tételezett összegeket megtéríti, a kincstár viszont az utalványt a számvetéskor készpénzként fogadja el. Ha a katonák kifogást emelnek a becs ellen, a polgáriak új becslést végeznek, amellyel szemben katonai reklamációnak nincs ugyan helye, de maga a károsult a megyei, illetőleg városi törvényszékhez fellebbezhet. Mindenfajta kárigény elenyészik viszont, ha a károsult ezt 3 napon belül nem jelenti be; ha viszont az illetékes tisztviselő nem jár el a bejelentést követő 3 napon belül az ügyben, mulasztásáért és a kárért egyaránt felelős. A plénum az alvásztmány elaborátumának két pontján hajtott végre módosítást: a kártérítési igény bejelentésére 3 helyett 6 napot engedélyezett, a mulasztó tisztviselőről pedig kimondta, hogy az az illető — azaz saját törvényhatósági — törvényszékének tartozik felelősséggel.³²

Csaknem másfél hónap múlva készült el a 10 könnyűlovas ezred elhelyezésének alvásztmányi terve. Eszerint az ezredkormányok székhelyei *Pest, Gyöngyös, Kassa, Nagykálló, Nagyvárad*, a torontáli *Újpecs, Szabadka, Eszék, Kőszeg* és *Nagyszombat* lettek volna, a tízezrednyi katonaság pedig — tisztikarával, raktáraival, személyzetével és istállóival együtt — 47 helységben kapott volna helyet és laktanyát. Az elaborátum leginkább koncentrálandónak az I. ezredet ajánlotta, amelyet Pesten és Budán, azaz *két* helyen kívánt szállásoltatni; a legjobban decentralizálандónak viszont a Kassa székhelyű III. ezredet irányozta elő, amelyet *hét* helységbe óhajtott széttelepíteni.³³

A plénum két változtatást ítélt szükségesnek. Célszerűnek tartotta, ha a II. ezred kormányának székhelye Gyöngyösről Losoncra kerül, mivel e város kilátásába helyezte, hogy tetemes összeggel járul hozzá a laktanya megépítéséhez. Az eszéki székhelyű VIII. ezredet viszont — belbiztonsági okokból és az ezred olcsóbb élelmezésének megkönnyítése végett — Békéscsaba körzetébe vélte szállítандónak, és az alvásztmánytól pótlólagos javaslatot kért ezen ezred mikénti felosztására. Ez azonban tárgytalanná vált, mert a katonatagok bejelentették, hogy a hadvezetés szolgálati érdekből nem járul hozzá ennek a másfél százada Szerémségben állomásozó ezrednek az áttelepítéséhez. Felmerült még az a kifogás is, hogy a tervezet a Dunántúl 11 megyéjébe csupán *egyetlen* ezredet irányoz elő, holott mind a belbéke biztosítása, mind a katonaság állomásozásából eredő terhek és hasznok lehető egyenlő elosztása bizonyos arány megtartását követeli az ország különböző vidékei között. A többség azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy olyan elhelyezés, amelynek alapján az ország minden részére jutna lovaság, egyszerűen lehetetlen; a belbiztonság érdekeinek pedig azzal is elég tehető, hogy a Dunántúlra gyalogosokból telepítenek többet. Ezek az érvek egyedül a székes-

fehérvári Baur Györgyöt nem nyugtatták meg, aki különvéleményben is rögzítette vonatkozó nézeteit.³⁴

Miután az alválasztmány — teljesítve a plénum utasítását — beterjesztette a laktanyák építését és immár bebútorozását is tárgyaló javaslatát, illetőleg számításait, valamint az építkezés folyamatának mikéntjére vonatkozó ajánlását, az országos választmány 1842 február 16-án ezek megvitatásához fogott. Az elsőt tartalmazó előterjesztés *mindenütt új kaszárnyák* építésének és felszerelésének pénzügyi szükségleteit vette alapul. Ezek szerint a 47 kaszárnya tökéletes *megépítése* 5,142 000, egyszeri tökéletes *bebútorozása* 594 760, átadásra kész állapotba hozása tehát összesen 5,736 760 pengőforint ráfordítást igényelt. Ha ebből le is vonjuk az ugyancsak kincstári kézre bocsátandó létező épületeknek az alválasztmány által 768 862 pengőforintra taksált becsértékét, a laktanyarendszernek mindenütt új kaszárnyák létesítésével történő kiépítése 4,967 898 pengőforintba került volna!³⁵

A summa nagysága nem okozott a plénumon izgalmakat. Talán azért nem, mert az alválasztmány az összes kaszárnyát 10 év alatt indítványozta felépíttetni, következképpen a fenti összegnek évente csak 1/10-ét kellett volna az országnak előteremtenie. A sorrendiségre az alábbi volt az alválasztmány javaslata: Mivel 2—2 ezred alkot egy brigádot, illetőleg egy-egy brigád két ezredet foglal magában, az első öt év minden esztendejében *egy-egy* brigád *első* ezredének laktanyáját célszerű felépíteni.³⁶ A hatodik évtől kezdve ugyanilyen szisztémával a brigádok *második* ezredei számára épülnek fel a laktanyák, de most a brigádok *fordított* rendben kerülnek sorra. Azok a törvényhatóságok, amelyekben a kaszárnyák elkészültéig még megmarad a házankénti szállásolás, az alábbi formában kármentesítendők: Az építés kezdetét megelőző évben 211 675 forintot vetnek ki a portaszám — mint kulcs — alapján osztva fel a törvényhatóságokra, a begyűlt összeget pedig hozzáteszik a következő évben emelendő laktanyák költségeihez; pontosabban: a szállásadással egészében vagy részben terhelt törvényhatóságoknak a tényleges építési költségek reájuk eső részébe beszámítják a fenti csaknem 212 000 forint különadóból őket terhelő mennyiséget, azaz ennyivel kevesebbet kívánnak tőlük. A 211 675 külön-hozzájárulás a laktanyák készültével párhuzamosan évente 1/10-del csökken, 10 év alatt pedig egészen megszűnik.

A fenti javaslatokat a többség egészében magáévá tette, bár több módosító, illetőleg kiegészítő indítvány is hangzott el. Így némelyek az építést olyan helyeken ajánlották megkezdeni, ahol semmi épület sincs, és ezért ott terhesebb a katonák tartása. Mások az éves pótlékot azon törvényhatóságoknak kívánták adatni, ahol vannak bizonyos épületek, mert ezek az építkezésben feltehetően *később* kerülnek majd sorra. Ismét mások — a laktanyaépítés *országos* jellegét hangsúlyozva — azért emeltek szót, hogy az egyöntetűség érdekében az egységes építési feltételeket is szabja meg, illetve dolgozza ki a választmány. A többség azonban e kívánalmakat elutasította.

tehernek ítélték. Ám az adathiányon kívül mindössze azt a gyenge érvet tudták vélt igazuk alátámasztására felhozni, hogy a várakban kvártélyozó gyalogsági tisztek szállásköltségéhez maga az ország ugyan nem, de az egyházi rend tetemes mértékben járul hozzá; ez pedig szerintük arra mutat, hogy az ő elszállásolásuk sem kizárólag a kincstár feladata.³⁷

Fontosabb kérdésben szállt vitába a plénum döntésével Keglevich és Mérey Sándor szintén együttes, az üléseken már felhasználtaknál több érvet bedobó és részletesebben kifejtő különvéleménye. A vizsgálat körébe vonható törvények filológiai szakszerűséggel történő vallatásával és egybevetésével jutottak arra a következtetésre, hogy a különféle névvel jelölt „védhelyeken”, azaz a várakban szükség szerint lovas és pattantyús katonaság is volt a gyalogságon kívül, és ezek tartásáról az 1715: 43. törvénycikk megalkotásáig teljes egészében az ország gondoskodott. Ahogy tehát korántsem minden végbeli katona tartozott a gyalogsághoz, a síkon csatázó katonaság sem azonosítható sem a lovassággal, sem a gyalogsággal. Keglevichék hivatkoznak arra, hogy a várbeliek tartásának megváltása után az ország beleegyezésével alkotott és mindekkorig érvényes 1716-i, 1720-i, 1729-i és 1751-i regulamentumok, amelyek a szállásadást az adózók feladatává teszik, a gyalogságra és tüzérségre éppúgy hatályosak, mint a lovasságra nézve. Rámutatnak hogy a választmány a döntése igazolására felhozott történeti források szövegének nem egészét, hanem tendenciózusan csupán az álláspontja helyességének bizonyítékául tűnő részeit idézi. Hiszen például a sokat emlegetett 1723. évi felirat arról is beszél, hogy a közkatonák a gabonaár várható csökkenése idején követelhetik maguknak 2 krajcár beszámítása mellett a számukra orális porcióként megszabott kenyérmennyiséget, valamint a gazdával közösen birandó szállást, tüzet, ágyat és világosságot. Az egyes regulamentumok szerint a síkon is mindig volt, ahogy a jelenben szintén van, gyalogság, és számára mindvégig azután is fenntartották a szálláskövetelés jogát, amikor erre a várbelieknek jogosultsága a megváltással már elenyészett, hiszen a kincstár nekik nem tud a várakon — és legfeljebb egyes városokon — kívül kvártélyt biztosítani. A salgamus eredetileg gyümölcsöt és főzeléket jelentett, és csak később tágult a szállás kényelmeinek és szükségéinek összefoglaló, egyszersmind sokféleképpen magyarázható gyűjtőnévévé. A fogalom egyértelmű tisztázása végett jelentette ki az 1723. évi diéta, hogy a salgamus voltaképpen a gazda által a katonának adott ágy, biztosított fűtés, meg a szállásadóval közösen használt világítás. Ámde a rendek kijelentésére érkezett királyi válasz — mégpedig a salgamus megváltása után — leszögezte hogy a gazda az alsóosztályú katonának a fűtéssel és világítással együtt *ágyat* is tartozik adni, az 1751. évi — a választmány által is törvényesnek tekintett — regulamentum határozottan mondja ki, hogy a katonát *ingyenzállás* illeti meg.

A két különvéleményes a fentiekre alapozta azon álláspontját, hogy az *ingyenzállás* nem tartozik a *gyalogság* megváltott salgamusa körébe. Sőt azt a meggyő-

ződését rögzítette, hogy a létező, az ország belső és külső védelmére fenntartott *12 magyar gyalogezrednek* azon része számára, amelynek nem biztosítható férőhely az ország hét várában, igenis jár az ingyenszállás, illetőleg annak kvártélyigénye is — a teher törvényessége okán — a megváltandó terhek közé sorolandó, hiszen az elszállásolás tekintetében lovasság és gyalogság közt semmi különbséget sem tesznek a vitathatatlanul törvényes 1751. évi regulamentum intézkedései.³⁸

A legközelebbi választmányi ülésen az illető alválasztmány nyújtotta be azt a jelentését, amelyben a katonatartásból eredő szállásolási és élelmezési terheket törvényesekre és törvénytelenekre csoportosította, ide vagy oda sorolásukat részletesen megindokolta, ezzel egyszersmind abban is állást foglalt, hogy melyekért ajánlhat fel váltságot az ország. A jelentés készítői abból indultak ki, hogy megváltás tárgyai a törvény értelmében kizárólag *törvényes* terhek lehetnek, a törvényesség meglétének vagy hiányának megítélése viszont egy eligazító *alapelv* felállítását igényli. A választott alapelvet az albizottság a következőképpen fogalmazta meg: azok a szállásolási és élelmezési terhek törvényesek, amelyek „országosan egybegyűlt rendek tudta, akarata, hozzájárultával hozattak bé, és még mind ez ideig meg nem váltattak”, azok viszont, amelyek „ az ország rendei tudta, akarata s hozzájárulása nélkül vagy pedig ezek ellenére keletkeztek, törvényteleneknek tekintendők”.

Mivel korábban egyetlen diéta sem szabta meg a „törvényes terhek” körét, a plénum elismerte az elvfallítás szükségességét, és egyetlen — ám nagy horderejű — módosítással elfogadta az alválasztmány által képviselt elvet is. Ez utóbbi fogalmazatából ugyanis mindkét helyről számúzte a *tudta* kifejezést! Állásfoglalásának az adott jelentőséget, hogy ha a *tudta*, illetőleg *tudta nélkül* kifejezések a szövegben maradnak, akkor egyszersmind az alapelv elengedhetetlen feltételévé válnak, ebben az esetben viszont *valamennyi* teher a törvényesség pecsétjét kapja, hiszen egy sem akadt köztük, amelyről ne lett volna a rendeknek tudomása.

A plénum, az alválasztmány javaslatával egyezően, elismerte a gyertya- és tüzi-faadás kötelezettségének törvényességét, és utasította az alválasztmányt, hogy — a hatályos regulamentumban előírt mennyiségeket véve zsinórmértékül — a megváltásukhoz szükséges pénz mennyiségét illetően értekezzék a kirendelt katonatagokkal. A főzelék, a főtt étel és a só kiszolgáltatását viszont *törvénytelennek* minősítette az alválasztmány, és azt indítványozta, hogy ezeket mindenütt, ahol gyakorlatban vannak, már a laktanyarendszer behozatala *előtt* szüntessék országgyűlésileg meg. A vonatkozó szakaszt azonban egyesek kihagyatni véleményezték a majdani végleges operátumból. Érvelésük szerint a választmány csupán arra kapott utasítást, hogy a *törvényes* terhek megváltására és a házi szállásolás felváltására dolgozzon ki javaslatot, ezért ha túllép hatáskörén és a *nem törvényes* terhek kérését is előhossa, ezzel csak gyengíti a *törvényesek* megválasztásának esélyeit. A többség mégis az alválasztmánynak adott igazat azzal az indoklással, hogy a

szolgáltatás” ügyében a választmány hatásköréről lezajlott vitát, majd leszögezi a plénumnak a katonaságtól és a Helytartótanáctól kapott adatok és országgyűlési iratok egybevetéséből fakadó azon meggyőződését, hogy a katonaság jelen házankénti síkon tanyázásának és élelmezésének módja a belőle keletkezett súlyos károk kiküszöbölése végett megszüntetendő, az állandó katonaság laktanyai elhelyezésére szolgáló tervnek pedig úgy kell megválasztania a kaszárnyaépítésre kijelölendő helyeket, hogy ezzel ne csupán a szállásolás és kapcsolt terheinek, de az élelmezésnek a megváltása is „lehetőségig könnyíttessék”.

A katonaság laktanyai elhelyezésének célszerűségét, illetőleg szükségességét az operátum azon túlmenően, hogy megszünteti az adózókra házankénti szállásolás mellett nehezedő terheket és kényelmetlenségeket, az alábbiakkal támasztotta alá: Bár a szállásváltoztató rendszer mellett alacsonyabb az élelemfuvarozás költsége, szétszórt elhelyezése mellett az egyes ezredek nagyobbik része szüntelen mozgásban van, e körülmény pedig tetemesen szaporítja az átkeléssel járó terheket és nehezíti a szolgálat teljesítését; ugyanakkor az összevontan tartott katonaság a kihágásoktól könnyebben visszafogható, hamarabb és tökéletesebben tanulja meg a rendet, fegyelmet, a szolgálatot, és általában egyszerűbb felügyeletet gyakorolni felette; nem véletlen, hogy II. József már 1785-ben a kaszárnyarendszer és a kincstári élelmezés bevezetését tervezte, sőt elrendelte: a katonaságot ezredenként egy, legfeljebb két vármegyébe koncentrálják, az 1836: 11. törvénycikk pedig ugyancsak a laktanyaszisztéma szükségességére utal.

A választmány — állapítja meg az összegezés — 10 könnyű lovas ezred számára készített kaszárnya-elhelyezési tervet, mert egyrészt a múlt diéta kimondta, hogy az elszállásolásnál csak a magyar katonaság vehető figyelembe, másrészt, noha a katonai rend 16 lovasezred elhelyezését kívánja, a rendek feliratilag jelentették ki, hogy az 1802: 1. törvénycikk értelmében a magyar lovas katonaság 10 könnyűlovas ezredből áll, következésképpen béke idején csak ennyi elhelyezéséről kell gondoskodni. Az építendő laktanyák helyének kiválasztásánál együttesen vette tekintetbe a bel- és külbiztonság érdekeit, a geográfiai viszonyokat (köztük a levegő egészséges voltát, az ármentességet, kellő víz létét, és azt, hogy az egy-egy ezred körletét folyók ne szabdalják szét), az építőanyagok és az élelmiszerek helyi viszonylagos olcsóságát, kvartélyozásra használható vagy átlaakítható épületek létét, törvényhatóságok és magánosok ilyen célú ajánlatait, végül azt, mennyiben találhatók a számba jött helyeken lovaglóiskolának, raktárnak, kórháznak alkalmas „kiegészítő kellékek”. Mivel a törvényhatóságok által fenntartott katonai épületek egy része laktanyai célokra a jövőben is használható, a választmány azt ajánlja, hogy ezeket „a laktanyák építésére alakulandó köztömegeből becs szerinti áron” térítsék meg eddigi fenntartóinak, az alkalmatlanokat pedig bocsássák az utóbbiak szabad rendelkezésére.

A katonai kórházakkal kapcsolatban a jelentés, annak leszögezése mellett, hogy

ilyenek létesítésére az ország nem köteles, a beteg katona mielőbbi és minél gyorsabb ápolása végett a közeli katonaság létszámához igazodó osztály- vagy századfiókkórházak felállítását tanácsolja, ezredkórházat viszont csak azon ezredek esetében tart célszerűnek, amelyeknek egységei csekély távolságra fekszenek egymástól, ezért a beteg gyorsan orvoshoz kerülhet, és szállítása sem kíván tetemes költséget.

A *fegyvergyakorlati és nagyobb összevonulási helyeket* illető választmányi tervezetet illetően azt jegyzi meg a jelentés, hogy annak készítői a helyi körülményeket, magánosok és testületek vonatkozó ajánlatait és a fuvar költségek lehető leszorítását tartották szem előtt. A katonai *vonulások* állandó *útvonalainak* kijelölésénél a jelentés szerint a következő elvekből kell kiindulni: 1. a laktanyából útra kelő katona addig tekintendő *átkelőnek*, amíg laktanyájából, a legrövidebb úton haladva, másik laktanyába, illetőleg rendeltetési helyére nem ér; 2. az ilyen katona laktanyával nem rendelkező helyeken továbbra is magánházakba kvártélyozandó, de a gazdának az országgyűlés által meghatározandó nagyságú hálópénzt a kincstár köteles megtéríteni, amint az átkelési vonalakon az átvonuló élelmezése is az ő feladata; 3. az átkelő részére fuvar csupán a szolgálat szükségéhez igazodóan és diétailag megszabandó díjért szolgáltatható ki; 4. ha a kincstár a katonaság gyors kiszállását követelő rendkívüli esetekben (elemi csapás, ragály, a közbiztonság megháborítása) nem tud az élelmezésről előre intézkedni, a törvényhatóságok a Helytartótanács felhívására biztosítják ugyan a katonák élelmezését, de a kincstár ilyenkor azonnal és készpénzben fizeti ki a hálópénzt és az élelem piaci árát.

A javasolt vonulási terv kétféle átkelési utat különböztet meg: amelyeken a katonaság *nagyobb* testületekben vonul be más tartományokból vagy változtat helyet az országon belül, és amelyeken az állandó laktanyákból a szolgálat természetéből adódó és a hivatalos közlekedés fenntartását célzó kiszállások lebonyolódnak. Az *első*, azaz főútvonalak megállapítására vonatkozó tervet a választmány közölte a katonatagokkal, hogy azok osztrák minta szerint e vonalakon jelöljék ki a rendes állomásokat, sőt — számítva arra, hogy a katonaság egyidejűleg kisebb csapategységekre osztva vonul — a mellék-, azaz fiókállomásokat is, és adják meg az állomások távolságát egymástól. A katonák az állomásokat kijelölték ugyan, de távolságokra, az állomások minéműségére vonatkozó, valamint az utazás és szállásolás szabályait meghatározó adatokat, a választmánytól várják. Mivel ezeket csak az érintett törvényhatóságok ismerik, a választmány a nádort kérte fel, hogy azokat a helyi hatóságoktól közvetlenül vagy a Helytartótanács útján szereztesse be.

A katonák szállásolási tervezete a *lovasezredek* kvártélyozásával összefüggésben, síkon tanyázó katonaságként még *öt* gyalogszázad és 23, részint fő-, részint fiók hadfogadó elhelyezését is igényli. A választmány azonban ezt nem akceptálja, mert miután ezen intézmények támogatására a diéta 1807-ben 200 000 forintot ajánlott fel, és ezen összegből — az adótól elkülönítve — mindmáig évi 75 000 pen-

Az építés módját-mechanizmusát illetően, amint az operátum kiemeli, a választmány az alábbiak érvényesítését ajánlotta: 1. Minden egyes laktanya építésére a munkálatok előtt egy évvel — modern kifejezést használva — országos versenytárgyalás hirdetendő, amelyen a pályázók mellett a nádor megbízottja és azon törvényhatóság küldöttei vesznek részt, ahol a kaszárnya épül, a megbízást pedig az a vállalkozó kapja, aki az árcsökkenésen a legolcsóbb és a legteljesebb biztosítékokat nyújtó kivitelezést igéri. 2. A munkálatok felett az a törvényhatóság gyakorol ellenőrzést, ahol a laktanya épül; hogy azonban a vállalkozó ne térjen el a megszabott tervtől, az építkezést a kincstár részéről egy katonai mérnök is felügyeli. 3. Az építkezések befejezése után esetleg jelentkező pénzmaradvány a törvényhatóságok közt arányosan osztandó szét.

Miután utal a jelentés az előfogatok kiszolgáltatásának, valamint a hadgyakorlatok során okozott károk megtérítésének módját részletező törvényjavaslatok csatolására, magára a váltságösszeg problémájára, illetőleg kiszámítása mikéntjének ismertetésére tér vissza. Újólal hangsúlyozza, hogy — mivel a választmányt kiküldő törvény értelmében „pénzbeli megváltás tárgyául egyedül törvényes terhek vétetnek” — a *törvényesség* megítélésénél a választmány azt az elvet alkalmazta vezérfonalként, amely szerint „azon terhek, melyek az országosan egybegyűlt Rendek akarata hozzájárulásával hozattak be, és még mind ez ideig meg nem váltattak, törvényeseknek, ellenben mind azok, melyek az ország Rendei akarata és hozzájárulása nélkül vagy pedig ezek ellenére keletkeztek, törvényteleneknek tekintendők”. Hogy az egyes terheket a fentiek szerint minősíthesse, pénzbeli megváltásukra részletes számítás alapján — amelybe a katonatagokat és a Helytartótanács Számvevő Hivatalát egyaránt bevonták — „tökéletes” tervet készíthessen, a választmány országos irományok, katonai adatok és a főhatóságok forrásai segítségével összeíratott az ország által jelenleg viselt mindennemű terhet, majd egyenként megvizsgálta keletkezésük idejét, módját és gyakorlatban maradásuk okait-körülményeit. Ennek során azonban csak a *lovaskatonasággal* szemben fennálló szállásolási és élelmezési terhekre szorítkozott, mert a *gyalogság* ügyében a megváltás megtörténtének tényét már előzőleg megállapította.

E vizsgálódás eredménye szerint az adózó népet a választmány működésének idején a szállásolás, gyertya-, fa-, ágynemű-, főtt étel- és sóadás, *szabott* áron előfogatatszolgáltatás, kórházak állítása és bebútorozása, regulamentáris áron számított terménybiztosítás, katonai átkelések, hadgyakorlatra történő összevonulások, a hadfogadó kormányok tartása és szállásolása, valamint a szekerező testület tartása és kvártélyozása terhelik. Ezek után a jelentés tételesen és részletesen áttekinti a fenti terheket, mindegyiknél idézi a választmány előtt ismert, rájuk vonatkozó, törvényességük mellett vagy ellene szóló, pontosabban: a választmány által ilyenek vagy olyanak tekintett történeti dokumentumokat, majd elvégzi a tárgyalt teherfajta minősítését.

A *szállásolás* ügyében utal rá, hogy ezt a rendek az 1721. évi nádori concursus felterjesztésére hivatkozva törvénytelennek ítélték; mivel azonban az 1728. évi diéta a megtartani kívánt szolgáltatások közé sorolta, azaz *vállalta*, a választmány ugyancsak törvényesnek ismeri el, és a laktanyaépítés kötelezettségét éppen ebből eredezteti.

A *gyertyaadást* a tisztek vonatkozásában a választmány — egy sor, a jelentésben felhozott — dokumentum alapján *megváltottnak*, a létező ellentétes gyakorlatot *törvénytelennek* tekinti, a *közemberek* esetében viszont — leszámítva a strázsák által igénybe vett és már megváltottnak ítélt gyertyaadást — *törvényes* tehernek minősíti, ezért — a csatolt kimutatás szerint — évi 7086 forint váltságösszeg megadását javasolja helyette.

A faadási kötelezettségről az operátum szerint az a választmány nézete, hogy *eredetileg* törvénytelen volt ugyan, ám a rendek időközben beleegyeztek, ezzel törvényessé vált, így a *megváltandók* közé sorolandó, és megszüntetése fejében — a tisztek esetében a 1751. évi regulamentumban előírt, a közvitézek esetében a sereg-nél jelenleg is gyakorlatilag divatozó járandóság mennyiségét véve alapul — évi 137 176 forint fizetendő.

Az *ágynemű-* vagy *ágyadást* a választmány törvényesnek minősítette, és a laktanyák bebútorozási költségeinek kiszámításakor tekintetbe is vette.

A *főtt ételről és a sóról* a jelentés így rögzítette a választmány álláspontját: „Miután a főzelék, a főtt étel és az ehhez megkívántató só nem kötelesség, hanem inkább a békesség kedvéért adatik, ezen törvénytelen teher a megváltás esetében nem csak számba nem vétethetik, sőt ha léteznének Törvényhatóságok, hol ez gyakorlatban van, annak megszüntetését addig is, míg a laktanyázási rendszer behozhatnék, eszközölni kellene.”

A *fuarok és előfogatok* kérdését a választmány nem tudta kategórikusan törvénytelenként vagy törvénytelenként kezelni, hiszen olyan terhet jelentett, amelyért az azt kiállító gazda bizonyos — adójába beszámító — ellenszolgáltatást kapott. A jelentésben kért történeti áttekintés szerint 1751-ig ezeket az ország — bár a rendek számtalanszor panaszkodtak ellene — *ingyen* teljesítette, akkor megváltásáért évi 200 000 forintot ajánlott fel a diéta, az uralkodó azonban ennek elfogadása helyett minden négymarhás fogatért állomásonként 48 krajcár térítést írt elő, azóta ez a rend van érvényben.

Ámde a választmány úgy látta, hogy — mivel a rendek 1751-ben fizetség fejében sem ígérték meg a fuvar — az akkor bevezetett rendszer elfogadásával korántsem örökre vállalták azon terhet, amely szerint az adózó 48 krajcárért tartozik előfogatot kiállítani. Ezért az operátumban azon véleményének adott hangot, hogy „legcélszerűbb és legigazságosabb” az előfogatolás *végleges* megszüntetése volna, a közlekedés fejletlensége miatt azonban belátva ennek kivihetetlenségét, legalább

laktanyarendszer teljes kiépítése tíz esztendő alatt 5,736 800 pengőforintot, évenként tehát 573 680 forintot igényel az adózóktól.

Igaz, ebből leszámítódnék a létező és a kincstárnak átengedendő épületek becsára, de az adózókat ez *is* terhelné, mert a becsárat nem ők, hanem az épületeket fenntartó hatóságok kapják meg. Évi átalányként viszont, amelyet nem tíz évig, hanem meghatározatlan és így beláthatatlan ideig kellene a népnek fizetnie, gyertyaváltság címén 7086, faadás helyett 137 176, a deperdita fejében 368 457, összesen 512 719 forintot vállalna az ország. Vagyis a laktanyaépítés első évében 1,086 399, a másodikban 1,029 031 pengőforintot, majd a következő 8 év mindegyikében az előző évinél 57 368 pengőforinttal kevesebbet kellene az adózóknak váltság fejében a kincstár számára leróniuk, míg a 11. esztendőől kezdve csupán az évi 512 719 pengőforint átalány fizetésének kötelezettsége nehezednék rájuk. Természetesen annak feltételezése mellett, hogy a fenti összegekkel nem csak a diéta ért egyet, hanem a kincstár, illetőleg a kormányzat is beéri velük. Erre azonban a kincstáriak tárgyalt magatartása ismeretében aligha lehetett számítani.

Az események azokat igazolták, akik nem sok reményt fűztek ahhoz, hogy a következő diétának sikerül a katonaterhek megváltása ügyében a központi hatalommal egyezsége jutni. Igaz, a Kancellária abban a tervzetben, amelyben az 1843. május 14-re egybehívott országgyűlés elé szánt királyi proposíciókra vonatkozó ajánlásait foglalta össze, azt indítványozta, hogy az uralkodó mindenképp előtt arra szólítsa fel a diétát: tűzze napirendre az 1840-ben kiküldött választmányok munkálataiból mindazt, amit a közjóra hasznosnak és szükségesnek vél. A Helytartótanács viszont a választmányi operátumok *hátrább* sorolását javasolta. Tette ezt a katonai vezetés hozzáállásának ismeretében és azzal a céllal, hogy megtárgyalásukra lehetőleg ne jusson idő. A szóban forgó munkálattal kapcsolatban rámutatott, hogy a katonarend oly súlyos ellenvetéseket fog támasztani ellene, hogy ezek ismertetése, amely pedig elkerülhetetlen, csak zavart keltene a törvényhozó testületben, megtárgyalása ezért nem is célszerű. A Kancellária csupán azért nem hajlott a Helytartótanács kívánságára, mert nem óhajtotta a sérelmek számát azzal szaporítani, hogy jelentéktelenné degradálja azokat a kérdéses munkálatokat, amelyeknek diétai előterjesztéséről érvényes törvény intézkedik.⁴⁹ Így az operátumok megtárgyalásának kívánalma a királyi előterjesztések élén maradt, és a katonaterhekre vonatkozó elaborátumnak, amelyet a nádor kinyomtatott, felolvasására, azaz felvételére a július 5-i vegyes ülésen került sor.

A munkálat diétai történetének ismertetése külön tanulmány tárgyául kínálkozik. A rendek újra meg újra elővették a kérdést, a hadvezetés pedig Pozsonyba küldte Rousseau ezredest, hogy szükség esetén adja elő a katonai körök véleményét, törvényben azonban a választmány munkájának egyetlen részlete sem realizálódott.⁵⁰ A Helytartótanács óhaja *hátrább* sorolás nélkül is teljesült: az országgyűlés tartama alatt a tárgy nem érkezett el oly stádiumba, amelyben nyílt össze-

ütközés keletkezhetett volna miatta a rendek, meg a katonai és kincstári körök között.

Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy a kormányzati körök az elaborátumnak sem alapelveit, sem összecszerű ajánlatait, amelyekkel a diéta lényegében egyetértett, nem fogadhatják el. A felek között olyan ellentétek feszültek, amelyeket aligha lehetett volna kompromisszummal feloldani. A kormányzat a *gyalogtartás* terheit is törvényeseknek ítélte, megszüntetésükért ugyancsak kártérítést igényelt; nem 10, hanem 16 *lovasezreddel* számolt, mint amelyek a váltság meghatározásánál tekintetbe veendő; — kisebb súlyú kifogásokat nem említve — elfogadhatatlannak találta, hogy a salgamusnak a megváltandók közé sorolt tételeiért a piaci árártól egyszersmindenkorra független évi átalányt kapjon; és végül: ha már szóba kerül a terhek megváltása, akkor a *gyakorlatban* létező *valamennyi* teherféléseget törvényesnek és így pénzzel kiegyenlítendőnek akart minősíteni.

Mindezekon túlmutatott, hogy a kormányzat nemcsak a mindkét felet többé-kevésbé kielégítő *megegyezésnek*, de legalább annyira egy ilyen megegyezés *végrehajtásának* lehetőségét vonta kétségbe. Tárgyilagosan meg kell állapítani, hogy aggályai — az adózók teherbíró képességét tekintve — korántsem nélkülöztek minden alapot. E teherbírást a hadvezetés is, a kincstár is reálisabban mérte fel az operátum kidolgozóinál, amikor egyrészt túl rövidnek találta a divatozó rendszer felváltására előirányzott időt, másrészt attól tartott, hogy menet közben bukik meg, és pedig a katonaság és a kincstár rovására, az átállási kísérlet, ha az esetleges egyezésben kikötött összeg behajthatatlannak bizonyul. Hiszen az egyik párhuzamos, az új büntetőrendszeren dolgozó választmány tervei szerint a javasolt 10 börtön megépítése a kincstárat terhelte volna ugyan, a működtetésükhöz szükséges évi 420 000 forint költségnek azonban mintegy felét szintén az adózóknak kellett volna viselniük! Egyébként éppen a katonaterhek ügyében kiküldött választmány volt az, amelyik a probléma megoldásának *teljes* anyagi terhét az adózókra kívánta hárítani.

Mit vélünk hát a tárgyalat kísérletről, illetőleg javaslatról? Vitathatatlan, hogy a katonatartás feudális szisztémájának likvidálására rég megérett az idő. Az a forma, amelyre a választmány e rendszert felcserélni indítványozta, kétségtelenül polgári jellegű felépítménynek felel meg. A katonatartás módjának reformja bele illett és tartozott a polgári reformok láncolatába, ám nem alkotta annak *első* láncszemét. Pontosabban: *egymagában* nem alkothatta, mert kivitelezésének lehetősége óhatatlanul olyan alapfeltételtől függött, amelynek megteremtése a reformok élére kívánkozott. E feltétel pedig a *közteherviselés* bevezetése volt. Az adózók önmagukban összességükben is képtelenek lettek volna a szükséges váltságösszeg részleteinek maradéktalan fizetésére. E *vonatkozásban* nem tekinthető mondvasínáltnak a kincstár és a hadvezetés aggálya.

Csakhogy a közadózással sem a kormányzat, sem a választmány, illetőleg a

diéta nem kötötte össze a katonatartás reformjának ügyét. Az *előbbi* politikai megfontolásokból óvakodott a közteherviselés szóbahozatalától, az *utóbbiak* pedig *anyagi* érdekből nem tudtak és nem akartak még a nemesi adómentesség eszméjével szakítani. A rendek *elméletben* jóindulatú elképzelésének olyan alapvető szervei fogyatékosága volt ez, amely a *gyakorlatban* eleve kudarcra kárhozott minden vonatkozó kísérletet. Hiszen azt a bizonyos garanciát, amelyet a kincstár punctum saliensként emlegetett, leginkább a *közadózás* kimondásával nyújthatta volna az ország. Mivel erre az uralkodó osztály képtelennek bizonyult rászánni magát, a katonatartás reformja is szükségképpen maradt jámbor szándék mindaddig, amíg az adózók teherbíró képességét az úrbériség eltörlésével megnövelő, a nemesek megadóztatásával pedig új erőforrást nyitó társadalmi átalakulás be nem következett.

Jegyzetek

¹ Vö. BARTA ISTVÁN [szerk.]: Kossuth Lajos: Országgyűlési Tudósítások, V. k. Bp., 1961. 635—636.

² Uo. 151., 164., 274. és 635—636.

³ Uo. 637.

⁴ A törvény a jobbágytelkes nemesek vonatkozó kötelezettségeiről részben a királyi leíratnak megfelelően, részben attól eltérően intézkedett. A 7. §. ugyanis kimondta, hogy a jobbágytelkes nemesek a katonaelelmezés tekintetében azon gyakorlatban maradnak, amelyben vannak, azaz *nem* kötelesek a katonaság táplálására, de a jobbágytelket csak a jövőben vásárló nemesek és nem nemesek közt e vonatkozásban „semmi különbség” sem lesz; szállásadással viszont sem az egyik, sem a másik kategória nemesei *nem* tartoznak.

⁵ E dokumentumok a következők: értekezés a jelen katonatartási rendszer történetéről; a katonarend értekezése az országban tanyázó és átkelő katonaság mindenkori élelmezésének és beszállásolásának módjáról, az ország által az átutazó katonaság számára kiszolgáltatót termények 10 évi táblás kimutatásával; kimutatás 1715-től kezdődően az országban béke idején állomásozó és átvonuló katonaság számáról, az itt tanyáztak elhelyezéséről, és ez utóbbiak élelmezésének a kincstár, illetőleg az ország által alkalmazott módjáról; a katonarend 10 melléklettel dokumentált tájékoztatója, illetőleg kimutatása az országban található kaszányákról és laktanyaszertű épületekről; a katonatartás fennálló rendszeréből eredő terhek jegyzéke; véleményes tudósítás a katonai szállásolás és élelmezés adott gyakorlatának a választmányi javaslat általános elveibez történő alkalmazása lehetőségéről, a Helytartótanácsnak az adott katonatartási szisztema folytán az országot illetőleg a lakosságot ért veszteséget, a lerótt adó 7 évi átlagát kimutató és egyéb táblázatai kíséretében; végül két különvélemény, amelynek egyikét a választmánynak a városokat képviselő tagjai, a másikat Török Gábor, Piller László, Bükk Zsigmond és Madocsányi Pál megyei tagok adták be. — A választmány adatszolgáltató katonatagjai lovag Franz Ludwig Rousseau d'Happoncourt alezredes, Carl Stahel tábori hadibiztos és Ferdinand Mannlicher budai élelmezési segéd voltak. — Megjegyzendő, hogy e választmány működésének története még feldolgozásra vár.

⁶ A választmány jelentését a hozzá csatolt iratokkal együtt ld. Magyar Országos Levéltár

(a továbbiakban: MOL). Archivum Regnicolare (a továbbiakban: AR). Az 1839/40. évi diéta iratai N67 (a továbbiakban: N67), Lad. XX. No. 19. Fasc. B. Ad No. 1.

⁷ HORVÁTH MIHÁLY: Huszonöt év Magyarország történetéből 1823-tól 1848-ig, 2. kiad. Pest, 1868, II. k. 136.

⁸ Az országgyűlésen történetek részletezését ezúttal nem tartottuk feladatunknak. A lényegét illetően igaz Horváth Mihály megállapítása: „Az országgyűlés nem tudott megegyezni a kormánnyal, s a tárgy bővebb meghányása egy országos választmányra bízott”. (Uo. 168.)

⁹ A főrendi tábla választmányi tagjai Eötvösön kívül gróf Nádasdy Ferenc váci püspök, gróf Keglevich Gábor koronaőr, Mérey Sándor somogyi, Almásy József gömöri, báró Perényi Zsigmond ugcasai főispánok, báró Prónay Gábor Pest megyei adminisztrátor és gróf Sztáray Albert, a távollévők „képében” Eckstein Adolf lettek. Az alsóházat Szögyényen és Somboryn kívül Farkas Imre székesfehérvári kanonok, a nógrádi Szentiványi Anzelm, a barsi Lipovniczky Vilmos, a turóci báró Révay Gábor, a lipóti Szentiványi Ödön, a vasi Zarka János, a komáromi Ghyczy Rafael, a somogyi Szegedy Sándor, a verőcei Jankovics László, a sárosi Piller László, az abaúji Bárczay Mihály, a hevesi Papszász Lajos, a gömöri Szent-Iványi Károly, a békési Horváth Antal, a temesi Laczkovics János, a csanádi Návay Tamás, a krassói Markovits Imre, a jászkun Kálmán Sándor, a pozsonyi Gyurikovits György, a pesti Treter György, a kőszegi Nagy Károly, a székesfehérvári Baur György, a kassai Demeczky Lajos, a szegedi Szilber Antal képviselték.

¹⁰ Mint ismeretes, ugyanez a diéta egy-egy választmányt küldött ki a folyószabályozásokra, illetőleg egy új büntető javítórendszerre vonatkozó tervezetek kidolgozására is.

¹¹ Perényi Zsigmond és Sztáray Albert.

¹² A megyeiek közül Lipovniczky, Zarka, Jankovics, Laczkovics és Návay, a városiak közül Gyurikovics és Szilber. — Egyébként a választmány 3., 1841. május 10-i ülésén Eötvös bejelentette, hogy Perényi, Sztáray és Sombory részint betegség, részint családi ügyek miatt nem jöhettek eddig, Návay beteg, Szilberrel mit sem tudni, Lipovniczky, Zarka, Latzkovics és Gyurikovics saját kérésükre felmentést kaptak a nádortól, aki helyetteseiket hívta be.

¹³ A választmány működésének, pontosabban az ülésein történeteknek ismertetése az összefoglalókról készített jegyzőkönyvön alapul, ezért külön csak e helyen jelöljük meg, hogy a jegyzőkönyv található: MOL, AR. Diaeta Anni 1843/44 N68, N1. Fasc. B. Lad. XX. No. 20.

¹⁴ A nádor április 28-án kelt levelét ld. uo. No. 20/3.

¹⁵ A nádornak ezen — a jegyzőkönyv szerint április 7-én kelt — levele nincs az iratok között.

¹⁶ A jegyzőkönyv név szerint nem örökítette meg a felszólalókat. Más források arról mindenestre vallanak, hogy legaktívabb ellenzékiek Szent-Iványi Károly és Bónis voltak.

¹⁷ Mivel abban a kérdésben, hogy kit illet a jegyzőkijelölés joga, a később összeülő másik két választmányban is vita kerekedett, a tárgyalt választmányunkban történetek precedensnek tekintendők.

¹⁸ Ezen 1841. május 7-én kelt választ ld. uo. No. 20/2.

¹⁹ Ráinekék 1841. június 21-én keltezett, „Vorlaefige Auskunft című válaszukat ugyanis németül adták be, egyébként megjegyezve, hogy a 8888 lovasfőrhely közül e célra valójában csak 2894 hely alkalmas.

²⁰ A jegyzőkönyv szerint eddigi elmaradásának az volt az oka, hogy a nádori meghívót nem kapta meg.

²¹ Majláth levelét ld. MOL, AR N68 Lad. XX. No. 19. Fasc. B. No. 20/5.

²² Az albizottság elnöke Mérey Sándor, tagjai Prónay, Sembery, Farkas, Szegedi, Szent-Iványi Károly, Markovits, Szilber, Demeczky, Eckstein és az időközben megérkezett Jankovich lettek.

²³ Az albizottság elnöke Mérey maradt, Szent-Iványi Károly és Schreiber kiváltak, a korábbiak mellé bekerült viszont Szent-Iványi Anzelm, Szent-Iványi Ödön, Piller, Bárczay, Papszász, Bónis, Bónis, Nagy Károly, Baur, helyettesekként pedig Zichy Hermann, Ghyczy Rafael és Návay

Tamás. — Az utasítás szerint az albizottságnak országos és pontos felmérést kellett készítenie a lovas és gyalogos katonák szállásolására mindenben alkalmas laktanyák számáról, földrajzi elhelyezkedésükről, az átkelőutakról való megközelítésük lehetőségéről, az ezredkormány szálláshelytől való távolságukról; számba kellett vennie a törvényhatóságokban létező azon épületeket, amelyek kaszárnyákká átalakíthatók, és véleményt kellett adnia a katonaság koncentrálásának szükségéről és lehetőségéről, valamint javaslatot tennie az átkelő vonalak megszabására. (Az utasítás szövege: MOL. AR. N 68. N1. Fasc. B. Lad. XX. No. 20⁶.)

²⁴ Ezen albizottság elnöki tisztét ugyancsak Mérey töltötte be; tagjai Prónay Albert, Sombory Imre, Sembery Imre, Farkas, Szegedy, Szent-Iványi Károly, Markovics, Horváth, Kálmán és Schreiber, póttagok pedig Prónay Gábor és Tretter lettek.

²⁵ A nádor szeptember 9-én kelt levele még azt is közölte, hogy a lemondott Almásy József helyére Rudits Józsefet nevezte Bács megyéből ki. Uo., No. 20/7

²⁶ A budai Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomtató Intézet által kiadott munkálat címe „Rovatos kivonatja az 1839/40. évi 3.-ik törvénycikkben nevezett Országos Választmány és Hadi Kormány részéről kiküldött tagok által az illető Törvényhatóságok közbejöttével helyszínen szerkesztett összeírás kivonatában részletesen leírt haszonvehető épületeknek.” Az albizottság tehát valóban *helyszíni* szemle alapján dolgozott, munkája eredményét pedig rendszerezve terjesztette a választmány elé: kerületenként összegezte, hogy külön a gyalogság és külön a lovaság részére milyen épületek, hol és hány férőhellyel található. (Ld. MOL, AR N 68. Lad. XX. N. 19. Fasc. B. No. 20/8.)

²⁷ A vitában némelyek feleslegesnek tartották az élelmezési albizottság kiküldését, a törvényes és törvénytelen terhek vizsgálatát, arra hivatkozva, hogy a törvényesekért megváltásul adható összeget az előző Országos Választmány munkálata is tartalmazza, ami *ebben* a formában nem felelt meg a valóságnak, és elegendőnek tartották eme munkálat felülvizsgálatát. Véleményükkel azonban kisebbségben maradtak. — Egyébként Mérey leköszönt az élelmezési alválasztmány elnökségéről, helyére Perényi Zsigmondot nevezte ki Keglevich, a hiányzó tagok pótlásaként Bárczayt és Pillert delegálta, Demeczkyt pedig új tagnak jelölte ki. Minderre ld. a Választmány 1841. december 3.-i üléséről készített jegyzőkönyvet.

²⁸ Vö. Uo. No. 20/9. és 20/10. — Megjegyzendő, hogy az összeírók: 1. a teljességgel használhatatlan épületeket nem vették lajstromba; 2. a *kemény* anyagból készült és minden további nélkül használható létesítményeket *vörös*, az ugyanilyen anyagú, de reparálást igénylőket *kék*, a lágy (vályog, fa stb.) anyagú és csak javítás után igénybe vehetőket *fekete* színnel jelölték; 3. az épületek közül 14-et ajánlottak laktanyának (közülük 8 a felmérés időpontjában is ilyen célt szolgált), de 4-et fekete, 4-et pedig kék színnel jelöltek; 4. a laktanyáknál nem tüntették fel az elhelyezhető tisztek számát; 5. katonai kórházként működő épületet 13 helyen találtak; ezek minőségéről viszont árulkodik, hogy 5 mezővárosban, 3 pedig faluban volt közülük.

²⁹ Uo. No. 20/11. 20/12 és 20/3. — A kiküldött alválasztmány, amely — mint láttuk — a létező épületek összeírását a helyszínen végezte el, apró módosításoktól eltekintve, javaslatait *mindenben* a katonatagok által beterjesztett dokumentumokra alapozta, sőt hozzájuk *igazodott*. Ilyen módosítás volt például, hogy a 9. lovasezred kormányának székhelyéül Körmend helyett a kedvezőbb fekvésű, jobb közlekedési utakkal rendelkező Kőszeget javasolta. Egyébként az alválasztmány a maga javaslatához a katonai épületek „rovatos” összeírásán kívül az alábbi — a katonatagok által készített — mellékleteket csatolta: 1. A különböző katonai egységek kormányainak személyzete és lóállománya; 2. 16 lovasezredre készített laktanyai szállásolási terv; 3. 10 lovasezredre készített kórházelhelyezési terv; 4. fegyvergyakorlati és összevonulási terv a fő- és mellékutak megjelölésével; 5. laktanyaelhelyezési és költségvetéssel ellátott részletes laktanyaépítési és berendezési terv; 6. az 5. sz. alattiak magyarázata; 7. törvényjavaslat a katonai

vontatásokról és elfogatokról; 8. törvényjavaslat a hadgyakorlatok alkalmával keletkezett károk megtérítéséről. — Uo. No. 20/11, 20/12, 20/13, 20/20 14, 20/19, 20/21, 20/22, 20/23.

³⁰ E megyék Bars, Trencsén, Árva, Turóc, Liptó, Zólyom, Hont, Nógrád, Gömör, Szepes, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros voltak. Rajtuk kívül csupán Zala és Győr maradtak volna lovasság nélkül. — A vitában elhangzott az is, hogy a *külbiztonság* szempontja ugyancsak igényli katonaság állomásoztatását az északi megyékben. A többség szerint azonban e célra nem okvetlenül *lovasság* szükséges, ezt a *gyalogság* elhelyezésénél kell figyelembe venni. A piaccal összefüggésben a kisebbség azt a nézetet képviselte, hogy ha majd a váltásági és építési summa kivetésekor kiderül: oly megyéknek, amelyekben nem jut lovasság, kára van, akkor ezt az összegek *területi* elosztásánál kell figyelembe venni. A városi követek már most kérték a szállásolási terv kidolgozásánál figyelembe venni hogy azon többször kimondott elv ellenére, amely szerint gyalogkatonaság tartásával az ország nem tartozik, ezek tartása a városoknak tekintélyes összegbe kerül. A többség azonban e kérdés megvizsgálását a gyalogságról szóló szakasz tárgyalásának idejére halasztotta.

³¹ Ez a terv 8 nehéz- és 8 lovasezred számára készült, és az ezredeket sorrendben a következőképpen kívánta elhelyezni: *Nehéz ezredek*: 1. Pest-Buda; 2. Cegléd—Nagykőrös—Kecskemét—Félegyháza; 3. Gyöngyös—Jászberény—Mezőkövesd; 4. Gönc—Torna—Szepsi—Kassa—Eperjes—Sóvár; 5. Szegvár—Békéscsaba—Battonya—Kisszentmiklós—Arad; 6. Baja—Szabadka—Zombor—Újvidék; 7. Körment—Ikervár—Sárvár—Kőszeg; 8. Sopron—Nezsidér—Magyaróvár. *Könnyű ezredek*: 1. Tata—Mór—Csákvár—Székesfehérvár—Pápa; 2. Kaposvár—Dombóvár—Szigetvár—Pécs—Mohács; 3. Nagykároly—Nagykálló—Nyíregyháza—Böszörmény; 4. Debrecen—Derecske—Nagyvárad—Nagyszalonta; 5. Pozsony—Bazin—Modor—Szentgyörgy—Nagyszombat; 6. Érsekújvár—Nyitra; 7. Újpest—Csákova—Nagybecskerek—Vercs—Lugos; 8. Eszék—Vukovár—Diakovár—Kutyevó—Pleternica—Verőce. — Uo. No. 20/11.

³² Az elfogatokról szóló véglegesített törvényjavaslatot ld. uo. No. 20/22, a károk megtérítésével foglalkozót a No. 20/23. alatt.

³³ Ezek Kassa, Gönc, Szepsi, Torna, Eperjes, Sóvár és Nagymihály voltak.

³⁴ Baur 1843. február 4-én kelt különvéleménye található uo. No. 20/15.

³⁵ Az átdolgozott javaslatot és mellékleteit ld. Uo. No. 20/21. alatt. Megjegyzendő, hogy az alválasztmány a maga javaslatainak összegezésekor a katonatagok szakvéleményére támaszkodott.

³⁶ Az I. brigádba a Pest és Losonc, a II.-ba a Kassa és Nagykálló, a III.-ba a Nagyvárad és Újpest, a IV.-be a Szabadka és Eszék, az V.-be a Kőszeg és Nagyszombat székhelyű ezred tartoztak volna. A javaslat nyitva hagyja azt a kérdést, hogy mi legyen a sorrend az egyes brigádok között.

³⁷ Perényiék 1843. március 18-án kelt különvéleménye uo. No. 20/18.

³⁸ Keglevich és társa még a választmány jelentésének véglegesítése előtt: 1843. március 10-én megszövegezték különvéleményüket; tisztázata uo., No. 20/17. — Egyébként annak említése kapcsán, hogy az 1802: 1. tc. a magyar katonaság számát 10 könnyű lovasezredben és 12 gyalogezredben szabta meg, némi kiegészítéssel idézték az 1836. évi választmány azon adatait is, amelyek a magyar gyalogkatonaság számának időközi, századokban kimutatott alakulására vonatkoztak. Ezek szerint a századok száma így változott: 1782: 65, 1783: 37, 1784: 57, 1791: 46, 1802: 13, 1803: 11, 1804: 16, 1827: 20, 1831: 29, 1843: 44.

³⁹ A Helytartótanács Számvevő Hivatala részéről a táblázatos kimutatásokat Ebeczky Imre főszámvevő, Venturini József és Tamássy Mihály számvevők készítették. Mindkettőt ld. uo. No. 20/28, illetőleg No. 20/24. és 25. — Ebeczkyék pontos adatokat szolgáltatottak egy lovasezred hivatalos és komplett létszámáról is. Ezek szerint 1 ezredes, 1 alezredes, 2 őrnagy, 1 hadbíró,

1 lelkész, 1 segédtsiszt, 1 ezredorvos, 16 kapitány, 16 főhadnagy, 16 alhadnagy, 1 számvevő és 1465 legénységű állományú lovaskatona — őrmestertől lefelé a közemberekig bezárólag — alkotott egy ezredet.

⁴⁰ Uo. No. 20/26., illetőleg a véglegesített terv: No. 20/14.

⁴¹ Uo. No. 20/27.,

⁴² A terjedelmes — és a Választmány által elfogadott — jelentés található uo. No. 20. alatt.

⁴³ Rousseau többek közt talán éppen e működésével tett szert akkora népszerűsége, hogy 1848 tavaszán a Batthyány-kormányban felmerült a terv: amíg a távollevő Mészáros Lázár nem veheti át a hadügyi tárcát, a katonai ügyek irányításával — ideiglenes helyettesi minőségben — Rousseaut kellene megbízatni.

⁴⁴ Ld. uo. No. 20/18. alatt.

⁴⁵ A jelentés megmagyarázta, hogy miért 10 ezred,- 40 osztály- és 80 századkormányval számol az elszállásolási tervet: egy magyar, vagyis könnyű lovasezred 4 osztályból, 1 osztály 2 századból áll, az ezredkormány mellett pedig osztály- és századkormányok is vannak; igaz, az egyik osztálykormányt nem stabil tiszt, hanem az ezred legidősebb kapitánya vezényli, de személyzet ilyen kormányhoz is tartozik, nyilvánvaló tehát, hogy ez utóbbi elszállásolásáról is gondoskodni kell.

⁴⁶ Az Igazgatóság vonatkozó tárgyú két előterjesztése található uo. No. 20/17. és No. 20/19.

⁴⁷ Említettük, hogy ezek az irományok közt az No. 20/22. és No. 20/23. számokat viselik.

⁴⁸ A jelentés e ponton a No. 20/26. és No. 20/27. számú iratokra hivatkozik.

⁴⁹ Ld. minderre VARGA JÁNOS: A kormányiszervek előkészületei az 1843. évi diétára, Századok, 1980, 5. sz. 743—744, és 746—747.

⁵⁰ Az ügy diétai tárgyalásának és alakulásának legfontosabb és legrészletesebb forrásai: Az 1843—44-i magyarországi közgyűlésnek naplója a tekintetes karoknál és rendeknél I.—II. é.n. MOL Archívum Regni, Diaeta Anni 1843—44, No. 68. 23. k. KOVÁCS FERENC [szerk.] Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlés alsótábla kerületi üléseinek naplója, 1—6. k. Bp, 1894., valamint a Pesti Hírlap 1843. és 1844. évi számai.